

Nr 16.

Konstitutionsutskottets memorial angående granskning av de i statsrådet förda protokoll.

Till konstitutionsutskottet ha på därom hos vederbörande gjord framställning blivit överlämnade de under tiden från och med den 10 januari 1946 till och med den 9 januari 1947 i statsrådet förda protokoll, nämligen över

justitiedepartementsärenden från och med den 12 januari 1946 till och med den 3 januari 1947;

justitieärenden från och med den 12 januari 1946 till och med den 3 januari 1947;

utrikesdepartementsärenden från och med den 12 januari 1946 till och med den 3 januari 1947;

försvarsärenden från och med den 12 januari 1946 till och med den 3 januari 1947;

socialärenden från och med den 12 januari 1946 till och med den 3 januari 1947;

kommunikationsärenden från och med den 12 januari 1946 till och med den 3 januari 1947;

finansärenden från och med den 12 januari 1946 till och med den 3 januari 1947;

ecklesiastikärenden från och med den 12 januari 1946 till och med den 3 januari 1947;

jordbruksärenden från och med den 12 januari 1946 till och med den 3 januari 1947;

handelsärenden från och med den 12 januari 1946 till och med den 3 januari 1947; samt

folkhushållningsärenden från och med den 12 januari 1946 till och med den 3 januari 1947.

Därjämte ha på därom särskilt gjorda framställningar till utskottet överlämnats utdrag av följande under år 1947 förda protokoll, i vad de avse:

ärende nr 30 i protokollet över justitieärenden den 14 mars 1947 angående underdånig nådeansökan av en för mottagande av otillbörlig belöning m. m. dömd person;

ärende nr 103 i protokollet över finansärenden den 14 februari 1947 angående viss bestämmelse om riksbankens sedelutgivning;

ärende nr 7 i protokollet över kommunikationsärenden den 21 mars 1947 angående besvär ifråga om tillsättande av en förrådsförmansbefattning vid statens järnvägar; samt

ärende nr 6 i protokollet över folkhushållningsärenden den 14 mars 1947 angående allmänt importförbud m. m.

A.

Vid granskning av ovan omförmälda protokoll och protokollsutdrag, som i överensstämmelse med grundlagens föreskrift av utskottet företagits, har anledning icke förekommit att mot någon ledamot av statsrådet tillämpa § 106 regeringsformen, vilket utskottet får för riksdagen

anmäla.

B.

Granskningen har ej heller givit utskottet anledning till anmälan jämlikt § 107 regeringsformen mot någon ledamot av statsrådet, vilket utskottet får för riksdagen

anmäla.

Stockholm den 20 maj 1947.

På konstitutionsutskottets vägnar:

HARALD HALLÉN.

Närvarande:

från första kammaren: herrar Jones Erik Andersson, Herlitz, Karl Johanson, Elmgren, Mattsson, Björck, Lindén, Sandberg, Söderdahl och Bror Nilsson; samt

från andra kammaren: herrar Hallén, Thorell, Pettersson i Norregård, Nordström i Torsby, Nilsson i Göteborg, Nolin, Kyling, Norén, Spångberg och Larsson i Stockholm.

Reservationer:

A. Beträffande avslaget yrkande om anmälan utan åberopande av § 107 regeringsformen.

I.

av herrar *Jones Erik Andersson, Bror Nilsson, Arrhén, Englund, Thorell, Pettersson* i Norregård, *Nolin, Dickson* och *Larsson* i Stockholm, som ansett, att utskottet bort anföra följande:

»Enligt § 10 regeringsformen skola regeringsärendena, innan de hos Koningen i statsrådet föredragas, genom nödiga upplysningars inhämtande från vederbörande ämbetsverk av den föredragande beredas. Remissväsendets stora betydelse har ofta understrukits, och konstitutionsutskottet har vid upprepade tillfällen och senast år 1945 (mem. nr 19) funnit sig böra rikta anmärkning mot att 'nödiga upplysningar' icke inhämtats. Det ligger i sakens natur, att en förutsättning för att remissväsendet skall kunna fungera tillfredsställande är, att vederbörande remissinstanser, vare sig det är fråga om statliga eller kommunala myndigheter eller om privata organisationer, erhålla en mot ärendets vikt och omfattning svarande remisstid. Härvid bör särskilt beaktas angelägenheten av att de kommunala myndigheterna — för vilka remisstiderna på grund av vägen över länsstyrelserna naturligen äro underkastade en särskild begränsning — beredas tillräckligt rådrum att överväga och bedöma föreslagna åtgärder, vilka i stor omfattning bygga på kommunala erfarenheter samt medföra nya kommunala förvaltningsuppgifter av organisatorisk eller ekonomisk art. Utskottet, som tidigare haft uppmärksamheten riktad på att remisstiderna varit alltför snävt begränsade, vill erinra om att frågan under förra riksdagen dryftats interpellationsvägen. Under granskningsåret har i ett flertal fall tiden för yttrandens avgivande satts anmärkningsvärt kort. Med hänsyn till att det förfaringsätt, som sålunda följts, pågått under en följd av år, har utskottet emellertid icke velat göra någon anmälan jämlikt § 107 regeringsformen. På grund av remissväsendets stora betydelse har utskottet dock ej ansett sig kunna underlåta uttala en förväntan om att remissinstanserna framdeles skola erhålla en mot ärendenas vikt och omfattning svarande, rimlig tid för yttrandenas avgivande.»

B. Beträffande avslagna yrkanden om anmälan enligt § 107 rege-
ringsformen.

II.

av herrar *Herlitz, John Gustavson, Arrhén, Thorell, Pettersson* i Norre-
gård, *Lindmark* och *Larsson* i Stockholm, som anfört:

»Den ekonomiska utvecklingen under det år konstitutionsutskottets de-
chargegranskning omfattar har karakteriserats av utpräglad högkonjunktur
med överfull sysselsättning och därav betingad brist på arbetskraft — sär-
skilt kännbar inom jordbruket — stigande inkomster, ökade utgifter för
konsumtion, ökade investeringar och en sjunkande sparkvot. Produktionen
har icke hållit jämna steg med efterfrågan. Stegringen av köpkraften har
även tagit sig uttryck i den starka ökningen av importen, varav konsumtions-
varor, endels av lyxbetonad art, utgjort en större andel än tidigare. Expor-
ten har däremot, sannolikt delvis av samma orsak, nämligen den starka in-
hemska efterfrågan, stagnerat. I syfte att förhindra att den på försommaren
1946 särskilt markerade prisstegringen utomlands skulle ytterligare öka
trycket å den svenska prisnivån höjdes från och med den 13 juli värdet å
den svenska kronan i förhållande till utländska valutor med ungefär 14 %.
Fördelarna av en förbättrad varutillförsel till den svenska marknaden ha
emellertid under senare delen av året trätt i bakgrunden för den ogynnsam-
ma utvecklingen av handelsbalansen och därav betingat hot mot landets va-
lutareserver. Exportöverskottet år 1945 å 674 miljoner kronor har år 1946
förbytts i ett under senare halvåret alltmera markerat importöverskott, för
hela året uppgående till 841 miljoner kronor. Den fortsatta nedgången av
valutareserverna har slutligen, efter framställning från bankofullmäktige,
den 14 mars 1947 framvingat det i reservation nr V omförmälda allmänna
importförbudet, såsom utgångspunkt för en restriktiv reglering av importen.

Såsom dessa, här i all korthet angivna, huvuddata bringa i erinran har det
ekonomiska livet under året kännetecknats av ett betydande köpkraftsöver-
skott och därav betingade, allt starkare framträdande inflatoriska tendenser.
Onekligen ha dessa givit anledning till farhågor för penningvärdets utveck-
ling, ägnade att i sin tur förstärka den ogynnsamma utvecklingen genom ökad
konsumtion, ökade investeringar och minskat sparande.

Vid 1946 års vårriksdag gav bankoutskottet, i sitt utlåtande nr 51 i an-
ledning av Kungl. Maj:ts proposition angående fortsatt befrielse för riks-
banken från skyldighet att inlösa av banken utgivna sedlar med guld m. m.,
en översikt av det ekonomiska läget. Utskottet uttalade här, att det i själva
verket för såväl företagare som löntagare vore ett gemensamt intresse, att
pris- och löneutvecklingen icke antog inflatorisk karaktär. Med hänsyn här-
till syntes det utskottet kunna ifrågasättas, 'huruvida icke medverkan från
parterna på arbetsmarknaden borde påkallas för att såvitt möjligt ernå en
stabilisering av priser och löner för viss tid framåt'.

Någon åtgärd för åstadkommande av sådana överläggningar har emellertid ej under år 1946 vidtagits. Då tanken på en rundabordskonferens vid höstriktsdagen från skilda håll framfördes, avvisades densamma av regeringen med hänvisning till att tidpunkten icke ansåges vara lämplig. Först under intrycket av det starkt förvärrade läget inbjöd regeringen vid remissdebatten i år representanter för övriga partier till en 'inflationkonferens', den 11 mars 1947 avslutad utan något gemensamt vunnet resultat. Några dagar därefter utfärdades importförbud. I slutet av april kallade regeringen representanter för näringslivet och arbetsmarknaden samt för olika statliga institutioner m. fl. till en rundabordskonferens rörande den ekonomiska politiken, ävensom en liknande krets av representanter för statsinstitutioner och olika ekonomiska organisationer till en konferens för främjande av sparandet.

Enligt vår mening hade regeringen långt tidigare, följande bankoutskottets, av 1946 års vårriksdag godkända uttalande, bort vidtaga åtgärder i denna riktning. De inflatoriska tendenserna i pris- och löneutveckling voro tidigt skönjbara och påtalade. Det ligger i sakens natur, att de ingrepp i näringslivet och på arbetsmarknaden, som kunde ha påkallats för att hejda dessa tendenser, för att återställa och befästa förtroendet till penningvärdet och befrämja sparandet, förutsatte samförstånd och förtroendefullt samarbete mellan landets politiska ledning samt näringarnas och arbetslivets representanter. Ett sådant samarbete, vilande på insikten om gemensamt ansvar för den ekonomiska balansen, hade uppenbarligen lättare kunnat åvägbringas och ledas till resultat vid en tidpunkt, då läget icke var så skärpt som på våren 1947 och då följaktligen också ingreppen kunnat givas en mera begränsad omfattning, eventuellt även delvis en annan inriktning.

Genom sin underlåtenhet att i tid vidtaga verksamma åtgärder av här angiven art för att hejda den ogynnsamma utvecklingen har regeringen en väsentlig del av ansvaret för den alltmera framträdande bristen på jämvikt i vårt ekonomiska liv. Regeringen kan därför i detta hänseende icke anses ha iakttagit rikets sannskyldiga nytta.

Med stöd av vad vi sålunda anfört ha vi ansett, att konstitutionsutskottet bort framställa anmälan enligt § 107 regeringsformen emot statsrådets samtliga ledamöter.»

III.

(Protokoll över utrikesdepartementsärenden.)

av herrar *Jones Erik Andersson, Herlitz, Björck, John Gustavson, Pettersson* i Norregård, *Nolin, Lindmark, Dickson* och *Larsson* i Stockholm, vilka ansett att utskottet bort anföra följande:

»Den 7 september 1940 träffades mellan Sverige och Sovjetunionen överenskommelse rörande varuutbyte och betalningar. Enligt ett samtidigt ingånget kreditavtal beviljade svenska regeringen Sovjetunionens regering en

kredit till ett belopp av 100 miljoner kronor att med 60 miljoner kronor användas för betalningar av i Sverige inköpta varor i överensstämmelse med vid avtalet fogade listor. Utnyttjade kreditbelopp skulle återbetalas efter fem år. Återstoden av krediten, 40 miljoner kronor, förutsågs skola användas för finansiering av ombyggnadsarbeten vid svenska fabriker avseende att möjliggöra särskilda leveranser till Sovjetunionen. Räntan å utnyttjade kreditbelopp fastställdes till 4 $\frac{1}{2}$ procent.

Sedan krigsutbrottet i juni 1941 praktiskt taget omöjliggjort varutransporterna mellan Sverige och Sovjetunionen, reglerades genom det s. k. Kujbysjev-protokollet av den 4 november 1941, i vilken utsträckning i Sverige placerade sovjetiska beställningar skulle fullgöras och varorna lagras i Sverige. Efter det finsk-ryska vapenstilleståndet i september 1944 överskeppades dessa lagrade produkter. Någon reglering av sammansättningen av det fortsatta varuutbytet, på sätt förutsetts i överenskommelsen rörande varuutbyte och betalningar, kom emellertid icke till stånd. Endast viss export och import av ringa omfattning ägde rum.

En väsentlig utvidgning av handelsförbindelserna framstod emellertid som ett betydande intresse för båda parter, och fortlöpande kontakt upprätthölls därför i syfte att undersöka de ömsesidiga förutsättningarna för en sådan utvidgning. Från svensk sida ställdes därvid under de första åren försörjningssynpunkten i förgrunden. Export på kredit kunde i varje fall icke i någon nämnvärd omfattning medgivas, därest icke garanti samtidigt erhöles, att viss import komme att ske av ur försörjningssynpunkt önskvärda varor.

Från svensk sida överlämnades den 24 februari 1944 ett förslag till leveransprogram för tiden 1 april 1944—31 mars 1946. Detta program, som uppgjorts inom utrikesdepartementet efter utredning av statens industrikommision, upptog varor till ett belopp av cirka 570 miljoner kronor. Vad kreditfrågan angår, erinrades om att man å svensk sida redan tidigare förklarat sig medgiva Sovjetunionens regering möjlighet utnyttja återstående belopp av 1940 års kredit. Samtidigt framhölls, att man vore villig dryfta spørsmålet om en utvidgning av samma kredit men att omfattningen av en dylik ytterligare kreditgivning måste bli beroende bl. a. på det svenska försörjningsläget, vars allmänna gestaltning i hög grad bestämdes av den svenska importens utveckling.

I en promemoria, som statsrådet Wigforss överlämnade till Sovjetunionens minister i Stockholm den 6 november 1944, ställdes för en period av fem år en svensk kredit i utsikt, som vid periodens utgång fick uppgå till högst 1 000 miljoner kronor. Krediten skulle delas lika mellan staten och den svenska industrien. Den statliga delen skulle löpa med en ränta å 3 $\frac{1}{2}$ procent och återbetalas efter fem år. Samtidigt underströks med skärpa försörjningssynpunkten. Från svensk sida borde kunna räknas med att den del av exporten till Sovjetunionen, som finansierades genom svensk kreditgivning, stode i ett ur svensk synpunkt godtagbart förhållande till den exportandel, mot vilken svarade varuleveranser från Sovjetunionen respektive leveranser

från andra länder, finansierade med exportinkomster från Sovjetunionen. Kreditandelen borde i varje fall icke överstiga kontantandelen.

Denna sammankoppling mellan kreditens belopp och utbyteshandeln var man emellertid å sovjetisk sida ej benägen att godtaga; även i andra punkter framställdes erinringar mot promemorians innehåll. Efter fortsatta förhandlingar meddelades från svensk sida den 28 juni 1945 i enlighet med direktiv, lämnade av statsråden Wigforss och Ohlin, att man förstått, att den föreslagna 'automatismen' mellan kreditgivningen och importen respektive betalningarna från Sovjetunionen, icke vore godtagbar ur sovjetisk synpunkt. För att underlätta uppnåendet av en svensk-sovjetisk överenskommelse vore man därför villig avstå från ifrågavarande krav i dess tidigare form under förutsättning likväl, att man vid gemensamma överläggningar lyckades finna en annan utväg att säkra att erforderlig import komme till stånd.

Den 26 mars 1946 överlämnades från svensk sida en promemoria, som utgör grundvalen för de senare träffade avtalen mellan Sverige och Sovjetunionen. Det uttalas i denna promemoria bl. a., att vid planerandet av den svenska exporten hänsyn måste tagas till den omständigheten, att svensk industri, särskilt under de föregående tolv månaderna, mottagit betydande beställningar och att dess leveranstider därför vore relativt långa. Förutsättning för varje dylikt exportprogram vore för övrigt, att Sverige från Sovjetunionen eller/och från annat håll erhöle erforderliga råvaror.

I april—maj 1946 verkställdes en utredning under statens industrikommissions ledning och under medverkan av jernkontoret, Sveriges allmänna exportförening, Sveriges järn- och metallmanufaktur-förening och Sveriges kemiska industrikontor angående järn-, stål-, maskin-, metallmanufaktur- och den kemiska industriens leveransmöjligheter till Sovjetunionen. Utredningen, som i huvudsak omfattade en tvåårsperiod räknad från den 1 juli 1946, visade, att man kunde räkna med leveranser från nämnda industrier för 100 miljoner kronor under det första året och — med reservation för försörjningsläget — för 250 miljoner kronor under det andra året.

Den 17 maj 1946 beslöt Kungl. Maj:t på föredragning av ministern för utrikes ärendena, Undén, att förhandlingar skulle upptagas med Sovjetunionen för åvägabringandet av en ny reglering av handels- och betalningsförbindelserna på grundval av 1940 års överenskommelser. Samtidigt utsåg Kungl. Maj:t en förhandlingsdelegation med dåvarande chefen för utrikesdepartementets handelsavdelning, envoyén R. Sohlman, som ordförande.

Förhandlingarna inleddes i Moskva den 27 maj 1946. De båda delegationerna utbytte därvid informationer angående importönskemål respektive leveransmöjligheter. Sedan den svenska delegationen den 12 juni återvänt till Stockholm, fortsatte därstädes förhandlingar med representanter för den sovjetiska handelsrepresentationen i Sverige och den sovjetiska importorganisationen V/O Masjinoimport. Samtidigt prövades genom statens industrikommissions försorg de från sovjetisk sida framställda önskemålen i avseende å exporten från Sverige till Sovjetunionen, varjämte kontakt hölls med de av förhandlingarna berörda svenska företagen. Verkställda utredningar utvisa-

de, att betydande svårigheter förelågo att tillgodose de ryska önskemålen. Såsom framgår av utrikesutskottets utlåtande nr 12 vid 1946 års riksdag fogade företagen till sina uppgifter angående sin leveransförmåga vissa reservationer, särskilt i fråga om material och arbetskraft.

Frågan om handelsavtalet med Sovjetunionen dryftades vid sammanträden med utrikesnämnden den 12 och den 22 juli 1946.

Sedan vid överläggningarna i Stockholm mellan de svenska och sovjetiska representanterna de båda parternas ståndpunkter i avseende å kreditleveransernas sammansättning bragts tillräckligt nära varandra, överflyttades den 5 september förhandlingarna ånyo till Moskva. Efter det att enighet där uppnåtts, begärde den svenska delegationens ordförande den 5 oktober fullmakt att underteckna de förslag till överenskommelser i ärendet, som förelågo. Vid konselj på kvällen samma dag godkände Kungl. Maj:t för sin del efter föredragning av statsråden Myrdal och Wigforss de föreslagna avtalen med därtill hörande handlingar. Samtidigt bemyndigades efter föredragning av ministern för utrikes ärendena, Undén, envoyén Sohlman att underteckna överenskommelserna. Detta skedde den 7 oktober. Den 9 oktober sammanträdde utrikesnämnden för meddelande och överläggning rörande de handelspolitiska förhandlingarna med Sovjetunionen. Den 11 oktober beslöt Kungl. Maj:t efter föredragning av statsråden Wigforss och Myrdal förelägga riksdagen avtalen med därtill hörande handlingar för godkännande (prop. nr 350 och 351). I skrivelse nr 492 av den 13 november tillkännagav riksdagen, att den meddelat de av Kungl. Maj:t äskade godkännandena.

Enligt § 54 regeringsformen bör rådplägnings med utrikesnämnden i alla utrikesärenden av större vikt äga rum före avgörandet. Angelägenheten av att denna bestämmelse följes har i olika sammanhang understrukits. Åren 1930 och 1934 anmärkte sålunda konstitutionsutskottet på förekommen anledning mot att utrikesnämnden hörts på ett alltför sent stadium vid utrikesfrågors handläggning. Vid förstnämnda tillfälle uttalade utskottet (mem. nr 26, s. 29), att nämnden borde höras redan innan de grundläggande besluten rörande regeringens ställningstagande till en viktig utrikespolitisk fråga fattas och icke först sedan regeringen faktiskt, om än ej formellt, bundit sig vid en viss ståndpunkt. Eljest bleve nämnden lätt ställd inför ett fullbordat faktum och ett verkligt fruktbarande samråd mellan regering och nämnd kunde svårligen äga rum. År 1934 framhöll utskottet (mem. nr 11, s. 4), att det borde vara en regering angeläget, att, då tvekan yppades, om ett utrikesärende vore av den »större vikt», att utrikesnämnden skulle höras, hellre höra nämnden än underlåta att sammankalla den. Ett ärendes ömtåliga beskaffenhet finge icke utgöra anledning till dess hemlighållande för nämnden. Syftet med nämnden skulle eljest förfelas.

Frågan huruvida nämnden hörts i tillbörlig utsträckning har under krigsåren varit föremål för konstitutionsutskottets behandling. Allmän enighet synes härvid ha förelegat, att efter krigsslutet borde bättre kontakt upprätt-

hållas mellan regering och riksdag i utrikespolitiska ärenden än som varit möjligt under kriget. Mot bakgrunden härav är det — oberoende av vad som tidigare skett — anmärkningsvärt, att utrikesnämnden icke hördes angående de handelspolitiska förhandlingarna med Sovjetunionen redan före överlämnandet från svensk sida av den för avtalen grundläggande promemorian av den 26 mars 1946. Såväl ministern för utrikes ärendena, Undén, som dåvarande chefen för handelsdepartementet, statsrådet Myrdal, ha också i debatten i kamrarna den 13 november 1946 angående det svensk-ryska handels- och kreditavtalet medgivit, att frågan hade bort underställas utrikesnämnden på ett tidigare stadium än som nu skedde (se FK prot. 36: 38 och AK prot. 36: 33).

Det konstitutionella fel, som sålunda begåtts genom att frågan icke i tid underställts utrikesnämnden, kan även reellt sett ha inverkat på förhandlingarnas förlopp. Det är nämligen antagligt, att nämnden, därest den hörts på ett tillräckligt tidigt stadium, skulle ha påfordrat en bättre beredning av frågan, innan det anbud, som från svensk sida gjordes den 26 mars 1946, framfördes. Det bör i detta sammanhang särskilt understrykas, att det ekonomiska läget i världen och särskilt i vårt eget land var ett helt annat och måste bedömas annorlunda i mars 1946 än i juni 1945, då den svenska ståndpunkten, sådan den angivits i promemorian av november 1944, i vissa hänseenden modifierades, och i början av år 1944, då den senaste utredningen rörande den svenska industriens leveransförmåga, som synes ha förelegat i mars 1946, utfördes.

På grund av vad sålunda anförts har utskottet funnit sig böra göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot ministern för utrikes ärendena, Undén, och dåvarande chefen för handelsdepartementet, statsrådet Myrdal.»

IV.

(Protokoll över folkhushållningsärenden den 24 maj, 23 augusti och 20 september 1946.)

av herrar *Jones Erik Andersson, Herlitz, Thorell, Pettersson* i Norregård, *Nolin, Dickson* och *Larsson* i Stockholm, vilka anförde:

»Genom beslut den 24 maj 1946 föreskrev Kungl. Maj:t efter föredragning av statsrådet Ericsson, att ärenden rörande export av bland annat pappersmassa skulle avgöras av handelskommissionen i samråd med bränslekommissionen. Vid meddelande av licens för export av massa finge villkor föreskrivas rörande det pris som måtte betingas för till export avsett varuparti. Beslutet tillämpades sålunda, att licens beviljades, därest det begärda priset icke översteg riktpriiser, vilka fastställt efter överenskommelse mellan myndigheterna och cellulosa- och trämasseföreningarna.

Från och med den 13 juli 1946 genomförde Sveriges riksbank vissa förändringar i växelkurserna för främmande valutor, innebärande en höjning av den svenska kronans värde gentemot dessa valutor. Sålunda sänktes sälj-

kurserna för amerikanska dollar och engelska pund sterling med drygt 14 procent. Avsikten med denna åtgärd var att söka motverka en internationell prisstegrings verkan på vårt land.

Uppvärderingen av kronan medförde, att förluster uppstodo för de exportörer, som måste reducera värdet av vissa kontrakterade exportaffärer. Myndigheterna voro vidare icke villiga att medgiva en höjning av priserna i utländsk valuta, då man icke önskade, att uppvärderingen skulle förorsaka höjda priser för de utländska importörerna. Man ville icke 'exportera inflationen'. Som en följd härav stagnerade avsluten under denna period genom bristen på utbud.

Genom beslut den 23 augusti 1946 av tillförordnad regering, bestående av statsministern Hansson samt statsråden Zetterberg, Sträng och Mossberg, föreskrev Kungl. Maj:t, att handelskommissionen med avseende på bland annat papper och papp finge föreskriva villkor rörande exportpriset. Beslutet grundade sig på gemensam framställning från handels- och bränslekommissionerna, vilka anfört, att efterfrågan från utlandet medfört en tendens till stegring av exportpriserna, som gjort sig gällande såväl före som efter apprecieringen av den svenska kronan. Härigenom hade den inhemska marknaden eftersatts.

Prissättningen å massa och papper reglerades sedermera genom Kungl. Maj:ts beslut den 20 september 1946 angående villkor för erhållande av licens för export av pappersmassa och papper efter föredragning av statsrådet Ericsson:

Kungl. Maj:t finner gott föreskriva, att vid prövning av ansökning om licens för export av pappersmassa, som grundar sig på kontrakt tecknat efter den 31 juli 1946, riktpriiser skola tillämpas, som med minst 5 % dock högst 15 kronor för ton, understiga ovan omförmälda riktpriiser.

Kungl. Maj:t föreskriver, att vid prövning av ansökning om licens för export av papper, som grundar sig på kontrakt tecknat efter den 31 juli 1946, licens ej må meddelas, med mindre exportpriset i svenskt mynt antingen med minst 5 % eller ock 25 kronor för ton understiger det pris till vilket export skulle ha medgivits, därest växelkurserna ej ändrats.

Svenska cellulosaforeningen och Svenska pappersbruksforeningen hade i tidigare skrivelser förklarat sig icke kunna biträda prissänkningen.

I anledning av Kungl. Maj:ts beslut utfärdade folkhushållningsdepartementet den 24 september en kommuniké av följande lydelse:

Genom de sänkningar av växelkurserna för främmande valutor, som av riksbanken beslöts den 13 juli, blev det möjligt att motverka, att prisstegringar på världsmarknaden medförde höjda priser på importvaror inom Sverige. I fråga om åtskilliga importvaror ha priserna kunnat sänkas. För andra varor, för vilka priserna utomlands stigit, ha prishöjningar inom landet kunnat undvikas.

Å andra sidan medförde beslutet, att priserna på svenska exportvaror, räknade i svenska kronor, vid oförändrade priser i utlandet gick ned med omkring 14 procent. Ur handels- och prispolitiska synpunkter har det framstått som synnerligen angeläget, att man icke från svensk sida, i syfte att reducera verkningarna av sänkningen av de svenska exportpriserna, vidtar åtgärder som är ägnade att driva upp prisnivån utomlands.

Vid prövningen av exportlicensansökningarna för pappersmassa har tillämpats vissa av Svenska cellulosaföreningen och Svenska trämasseföreningen angivna, av statens bränslekommission godkända riktpriser. Ett genomförande för massaexportens del av principen om oförändrade priser i utländsk valuta skulle betyda, att dessa riktpriser, vilka fastställts i svenska kronor, skulle sänkas med ungefär 14 procent. Det har dock i nuvarande läge av flera orsaker ansetts, att man från svensk sida icke bör motsätta sig en ökning av priserna på massan i utländsk valuta med ett belopp motsvarande 9 av dessa 14 procent. Regeringen har därför föreskrivit, att riktpriserna skall sänkas med i huvudsak 5 procent. Dessa nya riktpriser skall tillämpas i fråga om export, som grundar sig på kontrakt, tecknade efter den 31 juli 1946.

Liknande grunder skall tillämpas beträffande exportpriserna på papper.

Genom beslut den 1 november 1946 av Kungl. Maj:t ändrades beslutet den 20 september:

Kungl. Maj:t finner, med ändring av Sitt beslut den 20 september 1946, gott förklara, att såsom förutsättning för meddelande av licens för export av pappersmassa, papper och papp skall — därest icke statens handelskommission efter samråd med statens priskontrollnämnd och statens bränslekommission finner särskilda skäl till annat föranleda — gälla, att exportpriserna för pappersmassa, avseende leverans fritt ombord eller fritt bannvagn vid tillverkarens fabrik, i svenskt mynt icke överstiga ovan omnämda riktpriser samt att exportpriserna för papper och papp i svenskt mynt icke överstiga de svenska exportpriser som i allmänhet gällde för sådana varor den 12 juli 1946.

Enligt en departementspromemoria av den 31 oktober 1946, hade representanter för de berörda branschorganisationerna vid överläggningar inför statsrådet Ericsson förklarat, att industrien icke ville påyrka vidare höjningar under avverkningssäsongen.

Under innevarande år har prissättningen med avseende på massa och papper åter ändrats. Vad därvid förekommit har emellertid ej varit föremål för konstitutionsutskottets granskning.

Eftersom det alltså befunnits — och utan tvivel för lång tid framåt kommer att befinnas erforderligt — att statsmakterna i en helt annan omfattning än i äldre tider ingripa reglerande i utrikeshandeln, framstår det för oss såsom synnerligen angeläget att få fastslaget, i vilken konstitutionell ordning sådan reglering bör äga rum. I vad mån bör det i kraft av regeringsformen tillkomma Kungl. Maj:t att besluta i hithörande ärenden? I vad mån bör riksdagen äga medbestämmanderätt? Det är främst ur denna principiella synpunkt som ovan omnämda beslut av Kungl. Maj:t tilldragit sig vårt intresse. Ett ytterligare skäl att uppmärksamma dem ha vi emellertid haft i den omständigheten, att dessa beslut, så vitt vi kunnat finna, utgjort ett led i en felriktad ekonomisk politik och därigenom varit ägnade att tillfoga vårt ekonomiska liv icke oväsentlig skada.

De beslut vi avse äro de som fattades den 24 maj, 23 augusti och 20 september, vilka ha det gemensamt, att genom dem bestämdes, att export skulle

medgivnas endast under villkor att därvid stipulerade priser voro av viss beskaffenhet. Särskilt ha vi fäst oss vid beslutet den 20 september, där Kungl. Maj:t fastställde priser, vilka icke finge överskridas, och dessa sattes väsentligt lägre än vederbörande branschorganisationer funno önskvärt. Beslutet den 1 november har samma principiella innebörd; även genom detta fastställdes priser som ej fingo överskridas. Då vi likväl här lämna detta beslut ur räkningen, är det därför att prissättningen i detta fall skedde i samförstånd med säljarna.

Kungl. Maj:ts ifrågavarande beslut grunda sig uppenbarligen på den rätt att meddela export- och importförbud, som man plägat härleda ur § 89 regeringsformen om 'konungens ekonomiska lagstiftning', och den därmed förbundna rätten att reglera den av sådana förbud betingade licensgivningen.

Huruvida och i vilken utsträckning man på nämnda grundlagsbud kan grunda en rätt för Kungl. Maj:t att reglera utrikeshandeln är en svårbedömd fråga. Det är visserligen uppenbart att av Kungl. Maj:t stadgade export- och importförbud innefatta långt kännbarare ingrepp i enskild rätt än de, som, i varje fall före kriget, ansetts kunna på andra områden företagas utan riksdagens samtycke med stöd av § 89 regeringsformen. Men man har å andra sidan att taga hänsyn till att på grund av egendomliga förhållanden en fast praxis utvecklats, enligt vilken Kungl. Maj:t åtminstone i avsevärd omfattning ansetts kunna genom export- och importförbud och därtill knuten licensgivning reglera utrikeshandeln. Om man i följd härav kan tveka, i vad mån sådana förfaranden kunna betecknas såsom grundlagsstridiga, synes emellertid ingen tvekan kunna råda om att de icke stämma överens med konstitutionella grundsatser i avseende på riksdagens och regeringens befogenheter, som eljest äro allmänt erkända. Det kravet kan sålunda i varje fall resas, att regeringen skall på detta område såväl som på andra i möjligaste mån träda i samverkan med riksdagen. Under krigsåren kunde det, med hänsyn till då rådande förhållanden, vara anledning att i detta hänseende icke ställa kraven för högt. Men nu synes tiden vara inne att på allvar upptaga frågan om riksdagens inflytande över utrikeshandelns reglering. Det gäller härvid att fullfölja traditioner från mellankrigstiden. Då det gällde ingripanden av större betydelse i utrikeshandeln ansågs nämligen regeringen under denna tid icke kunna företaga dem utan riksdagens medverkan.

Vi sakna anledning att i detta sammanhang fullständigt och allsidigt angiva, i vilken utsträckning och på vad sätt Kungl. Maj:ts ingripanden på ifrågavarande område böra begränsas. Vi hava endast att ur principiella synpunkter bedöma de beslut, om vilka nu är fråga.

De nu ifrågavarande besluten giva särskilt anledning att överväga, för vilka syften export- och importförbud böra få upprätthållas. Denna fråga aktualiseras nämligen här genom Kungl. Maj:ts uppställande av villkor för licensgivningen, vilka i förevarande fall klart ådagalägga nämnda syften. Syftet var att hindra den export, som ägde rum till högre priser än regeringen godkände.

Att export- och importförbud ej få utnyttjas för vilka syften som helst har

av ålder ansetts givet. Naumann uttalade (1883), att Kungl. Maj:ts ifrågavarande befogenhet fick användas för att 'söka värja riket mot vådor, nöd och förluster'. Rydin, som betonar att olika meningar framträtt beträffande export- och importförbudens tillåtlighet, förklarade (1878) förbuden tjäna till att 'främja rikets försvar och skydda det mot varjehanda vådor, såväl av ekonomisk som sanitär beskaffenhet'. Det är enligt vår mening av vikt att starkt fasthålla sådana, alltför ofta bortglömda begränsningar i Kungl. Maj:ts befogenheter. Det är därvid att märka att de nyss citerade uttalandena, som fölls på en tid då regeringsformens § 89 hade en långt vidsträcktare innebörd än nu, blott beteckna den yttersta tänkbara gränsen för Kungl. Maj:ts befogenheter. Man kan icke rimligtvis uppdraga linjer för den nutida kompetensregleringen utan att taga någon hänsyn till den allmänna förskjutning, som i övrigt ägt rum beträffande Kungl. Maj:ts och riksdagens befogenheter.

Ett legitimt syfte är det i och för sig att genom exportförbud avvärja allvarliga faror för varubrist, d. v. s. *säkra tillgången i landet på nödvändiga varor*. Det var detta syfte som, åtminstone i stort sett, bestämde exportregleringen under kriget. På en principiellt riktig grund synes därför ett ovan icke omförmålt beslut av Kungl. Maj:t (den 7 juni 1946) hava vilat, enligt vilket förklarades, att vid handläggningen av vissa exportlicensärenden skulle eftersträvas en viss fördelning av tillgängliga kvantiteter mellan hemmamarknaden och exportmarknaden. Såvitt vi kunnat finna har emellertid detta syfte i förevarande fall ej varit bestämmande. Och om det varit det, har man anledning att ifrågasätta, huruvida åtgärderna varit behövliga och tjänliga för detta syfte. Så synes icke vara fallet. Vi vilja särskilt anmärka, att om ändamålet varit att säkra varutillgången inom landet, det förfarande, som valts, icke kan anses tjänligt för detta ändamål. Det gick å ena sidan för långt: det kunde nämligen tilläventyrs vara ägnat att skapa en större tillgång inom landet än den erforderliga. Å andra sidan var det icke med säkerhet effektivt.

Det har, såsom ett skäl för den av Kungl. Maj:t vidtagna åtgärden, anförts att det från svensk sida icke borde vidtagas 'åtgärder som äro ägnade att driva upp prisnivån utomlands'. Det har med andra ord ansetts önskvärt, att *icke utländska köpare av svenska varor drabbades av alltför hårda återverkningar av kronrevalberingen*. Huruvida detta motiv i och för sig är bärande skall här ej diskuteras. Det är nog att framhålla, att ett sådant syfte icke rimligtvis kan räknas till dem som berättiga Kungl. Maj:t att företaga exportrestriktioner. Om den begränsning i säljares frihet att sälja sina varor, vilken i svenska köparens intresse skapats genom prisregleringslagen, krävt riksdagens medverkan, måste detta i än högre grad gälla om begränsningar, som ske i utländska köparens intresse.

Uttalanden, som gjorts från regeringshåll, synas giva vid handen, att den restriktion, som vidtagits, åtminstone delvis har sin förklaring däri, att *alltför gynnsamma exportvillkor skulle verka pådrivande på tendenserna till inflation*. (Jämför t. ex. statsministerns uttalande den 22 maj 1946, första kammarens protokoll nr 20 s. 14, att bland 'åtgärder som skulle kunna ifrågasättas i inflationsbekämpande riktning' främst märktes 'en strängare reglering av ut-

rikeshandeln för att undvika ett alltför stort exportöverskott eller för att förhindra att höga importpriser inverka störande på den inhemska prisnivån'. Jämför även finansministerns uttalande a. st. s. 24 f. och bankoutskottets utlåtande nr 51 s. 3.) Till en början må beträffande detta motiv erinras, att då i samma syfte vissa exportörer genom prisutjämningsavgifter berövades en del av den förtjänst de kunde räkna på (1945), detta med fog icke ansågs kunna ske utan riksdagens samtycke. Det vore egendomligt, om Kungl. Maj:t nu skulle anses berättigad företaga ett ur exportörernas synpunkt lika kännbart ingrepp. Det torde böra erkännas, att Kungl. Maj:t under vissa förutsättningar vore berättigad att möta en överhängande och påtaglig fara för penningvärdets försämring genom en reglering av utrikeshandeln. Men om man betraktar den fara för penningvärdet, som kan uppkomma genom att priserna på pappersmassa och papper förbliva oförändrade såsom legitimerande ett Kungl. Maj:ts ingripande, befinner man sig på mycket farliga vägar. Varje handa farhågor för en enligt regeringens mening mindre önskvärd ekonomisk utveckling i den ena eller andra riktningen skulle på lika goda grunder kunna föranleda Kungl. Maj:t att ingripa. Man vore med andra ord på väg att förlora ur sikte den begränsning Kungl. Maj:ts makt över utrikeshandeln — på sätt förut framhållits — måste anses äga.

Till äventyrs kunde man vilja göra gällande, att den av Kungl. Maj:t vidtagna åtgärden i själva verket grundar sig på 'fullmakter', som meddelats av riksdagen. Något riksdagsbeslut av sådan innebörd torde dock icke kunna påvisas. Uttalanden i utskottsmotiveringar kunna under inga förhållanden betraktas såsom kompetensgrundande, med mindre de något så när tydligt giva vid handen, att de avse att förläna Kungl. Maj:t en befogenhet. Det räcker sålunda ej med allmänna uttalanden om den utveckling, som anses önskvärd. I följd härav kan icke någon 'fullmakt' anses ligga i bankoutskottets uttalanden i anledning av 1946 års proposition om sedelinlösningen (utlåtande nr 51, s. 4, 5) om att höga priser, som kunna uttagas på exportmarknaden, verka i prisstegrande riktning, i den mån dessa priser tillåtas påverka hemmamarknaden, och om att 'ökad återhållsamhet vid exportpolitikens gestaltning (kan) bli nödvändig'. Dessa uttalanden kunna redan av den anledningen icke tilläggas någon rättslig betydelse, eftersom ingenting säges om de medel med vilka exportpolitiken skall gestaltas.

I fråga om den sakliga innebörden av beslutet den 20 september 1946 om exportprisernas sänkning, i svenska kronor räknat, må slutligen framhållas, att det ekonomiska läget vid denna tidpunkt på grund av handelsbalansens ogynnsamma utveckling blivit ett annat än tidigare, och att omsorgen om landets valutaställning nu måste träda i förgrunden. Åtgärder, som voro ägnade att minska exportintresset och att, till förmån för utländska köpare, minska utbytet i svensk valuta av eventuell export, kunna i detta läge icke anses överensstämmande med landets verkliga intressen.

Då alltså den av Kungl. Maj:t företagna regleringen gick i icke önskvärd riktning och då i varje fall de syften, som med densamma fullföljdes, icke bort tillgodoses i denna ordning, hava vi ansett att utskottet bort besluta

anmälan enligt § 107 regeringsformen mot föredraganden, statsrådet Ericsson, i anledning av ovan omförmälda beslut den 24 maj och den 20 september 1946 samt i anledning av beslutet den 23 augusti mot statsråden Zetterberg, Sträng och Mossberg såsom medlemmar av den då tillförordnade regeringen.»

V.

(Protokoll över folkhushållningsärenden den 14 mars 1947.)

av herrar *Herlitz, Björck, John Gustavson, Bror Nilsson, Thorell, Pettersson* i Norregård, *Nolin, Kyling* och *Johnsson* i Stockholm, som anfört följande:

»Under intryck av utvecklingen på valutaområdet hava under det senaste halvåret fullmäktige i riksbanken under hand till regeringen givit uttryck för sin uppfattning att lämpliga åtgärder till skydd för valutareserverna borde förberedas. Sålunda framhöllo fullmäktige i en promemoria den 19 december 1946, att de praktiska problem som vore förbundna med en importreglering redan vid dåvarande tidpunkt borde prövas och en effektiv reglering planläggas. Senare förklarade sig fullmäktige i en promemoria den 30 januari 1947, i anslutning till en redogörelse för den senaste valutautvecklingen, anse, att ett avgörande i importregleringsfrågan borde anstå ytterligare högst någon månad, men hemställde samtidigt att direktiv omedelbart måtte meddelas och åtgärder i övrigt vidtagas i syfte att vinna all den förbättring i betalningsbalansen, som stode att nå inom ramen av redan gällande regleringar.

Sedan sistnämnda framställning gjorts, undergick valutaläget en ytterligare allvarlig försämring, vilket gav fullmäktige anledning att i skrivelse till Kungl. Maj:t den 13 mars 1947 hemställa, att åtgärder måtte vidtagas i syfte att förhindra en fortsatt, mera omfattande nedgång i valutareserverna. Kvantitativa regleringsåtgärder vore i sådant syfte på kort sikt ofrånkomliga.

I anledning av denna bankofullmäktiges skrivelse förordnade Kungl. Maj:t i konselj följande dag, den 14 mars 1947, på föredragning och hemställan av chefen för folkhushållningsdepartementet, statsrådet Gjörös, bland annat att kungörelse angående allmänt importförbud skulle utfärdas för att träda i kraft den 15 mars s. å. (SFS 1947: 82). Huvudstadgandet i denna kungörelse är av följande lydelse:

Införsel till riket av andra varuslag än sådana, som finnas upptagna å den vid denna kungörelse fogade förteckningen (frilistan), må icke äga rum med mindre tillstånd därtill (importlicens) meddelas.

Vid beviljande av importlicens må föreskrift meddelas angående de villkor, under vilka licensen må tillgodonjutas.

Denna kungörelse äger ej tillämpning beträffande varuslag, för vilket importförbud eller införselreglering gäller enligt särskild författning.

Vi vilja icke underkasta kungörelsens innehåll kritik. Sådant valutaläget vid tiden för dess utförande hade utvecklat sig, var det utan tvivel nödvändigt att vidtaga kraftiga åtgärder till reglering av importen. Huruvida genom

en annan inriktning av den tidigare ekonomiska politiken tvånget att företaga ifrågavarande ingrepp kunde hava undgått, hava vi icke haft anledning att i detta sammanhang söka bedöma.

Det är uteslutande ur sådana konstitutionella synpunkter, som utvecklats i reservationen nr IV, som ifrågavarande beslut tilldragit sig vår uppmärksamhet.

Vad som därvid framför allt faller i ögonen är den synnerliga omfattningen av det meddelade importförbudet. Det gör med ett slag den allra största delen av vår import beroende av licensgivning. Såvitt vi kunnat utröna, har aldrig ett importförbud av motsvarande omfattning meddelats. Tillsammans voro helt visst de importförbud, som gällde under kriget, av ungefär lika stor räckvidd. Men i fredstid har aldrig ifrågakommit att utfärda ett importförbud av ens tillnärmelsevis så stor betydelse.

Detta förhållande borde föranlett regeringen att överväga, huruvida det i förevarande fall var rimligt att taga i anspråk den befogenhet att utan riksdagens medverkan stadga importförbud, som ansetts tillkomma Kungl. Maj:t (jfr reservationen nr IV). I själva verket har man ju tidigare, i varje fall under fredstid, ansett riksdagens medverkan erforderlig även för regleringar av väsentligt mindre omfattning, då de varit av större betydelse för vårt ekonomiska liv. Ännu så sent som i december 1946 utgick också statsrådet Wigforss i en debatt i andra kammaren från att riksdagens medverkan erfordrades vid åtgärder av ifrågavarande slag. Han yttrade nämligen: 'Jag har inte hört någon åtgärd föreslås som, såvitt jag för ögonblicket kan se, skulle kräva beslut av riksdagen, om jag undantar frågan om en importreglering, men som jag har yttrat i en intervju har frågan om importreglering inte varit under övervägande inom regeringen.'

Mot den ståndpunkt vi här hävdad kan måhända den invändningen riktas, att det icke utan mycket stora praktiska olägenheter skulle låtit sig göra att underkasta frågan riksdagens prövning. Vi vilja genmäla att, i fall dessa svårigheter anses oöverstigliga, insikten därom borde föranlett regeringen att i tid söka åvägbringa en sådan reglering i fullmaktslagstiftningens form av det konstitutionella spörsmål, varom här är fråga, att regeringen däri ägt stöd för självständigt företagna ingripanden (jfr om önskvärheten av en sådan lagstiftning motionen i första kammaren nr 16/1947). Det handels- och försörjningspolitiska läget i världen kunde i själva verket för ganska länge sedan hava utgjort en maning till vidtagande av en sådan anordning. Vi äro emellertid icke övertygade om att det skulle varit ogörligt att finna former, som möjliggjort frågans framläggande för riksdagen. Utan avsikt att rekommendera det ena eller andra tillvägagångssättet vilja vi erinra, att det vid tidigare tillfällen låtit sig göra att, där risker förefunnits för illojala transaktioner i samband med t. ex. en tullförhöjning, underkasta frågan därom en mycket snabb riksdagsbehandling, ävensom uttala, att det kunde ifrågakommit att i samband med framläggande av förslag för riksdagen provisoriskt stadga ett i avvaktan på dess slutliga beslut gällande importförbud. Ett sådant provisoriskt förbud skulle inneburit ett väsentligt mindre

ingrepp och därför ur konstitutionell synpunkt icke kunnat föranleda samma betänkligheter som det definitiva som beslöts den 14 mars 1947. Även på andra sätt torde svårigheterna ha kunnat bemästras.

Det är enligt vår tanke angeläget att icke utan det allra starkaste nödtvång böja sig för de praktiska svårigheter som möta, då det gäller att under nutidens vanskliga förhållanden, som måhända bliva bestående för långliga tider, hävda riksdagens medansvar i viktiga allmänna angelägenheter. Den balans mellan riksdag och regering, som bör råda i statslivet, blir eljest lätt nog väsentligt rubbad.

Med åberopande av vad nu anförts hava vi ansett anmälan enligt § 107 regeringsformen böra göras mot föredragande departementschefen, statsrådet Gjöres.»

VI.

(Protokoll över finansärenden den 14 februari 1947.)

av herrar *Herlitz* och *Hægglom*, som anförte följande:

»I lag för Sveriges riksbank den 30 juni 1934 (nr 437) stadgas bl. a.:

9 §. Riksbanken må utgiva sedlar till det belopp, som motsvaras av dubbla summan av riksbankens metalliska kassa, så beräknad, som i 11 § sägs, samt därutöver till ett belopp av trehundrafemtio miljoner kronor.

Om sådant med hänsyn till utomordentliga omständigheter prövas nödigt, må Konungen och riksdagen samfällt eller, om riksdagen ej är samlad, Konungen på framställning av fullmäktige i riksbanken och efter samråd jämväl med fullmäktige i riksgäldskontoret medgiva riksbanken att utgiva sedlar till belopp av ytterligare högst trehundrafemtio miljoner kronor. Dylikt av Konungen mellan riksdagarna lämnat medgivande skall, därest detsamma icke varder av nästföljande riksdag inom tjugu dagar från riksdagens början gillat, efter utgången av nämnda tid upphöra att lända till efter rättelse. Det åligger fullmäktige i riksbanken att, så snart ske kan, ur den allmänna rörelsen indraga sedlar till belopp motsvarande vad som på grund av sålunda medgiven ökning av sedelutgivningsrätten må hava utgivits.

11 §. Såsom riksbankens metalliska kassa skall räknas allt riksbanken tillhörigt, dels inom landet befintligt guldmynt samt omyntat guld, dels ock, intill ett belopp motsvarande femton hundradelar av hela metalliska kassan, på utrikes ort nedsatt eller under transport varande, på betryggande sätt försäkrat guldmynt och omyntat guld.

Metalliska kassan må ej bibehållas vid lägre belopp än etthundrafemtio miljoner kronor.

Genom lag angående rätt för Konungen att meddela särskilda bestämmelser om riksbankens sedelutgivning och bankrörelse m. m. den 22 december 1939 (nedan benämnd fullmaktslagen), vilken lag förlänats fortsatt giltighet, sista gången genom lag den 26 april 1946 (nr 155) enligt vilken giltighetstiden utsträckts t. o. m. den 30 juni 1947, möjliggöres för Konungen att utan riksdagens hörande utfärda av förhållandena betingade särskilda föreskrifter bl. a. angående sedeltäckningen. Det stadgas nämligen däri:

Vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden äger Konungen, på framställning av fullmäktige i riksbanken och efter hörande av fullmäktige i riksgäldskontoret, i fråga om riksbankens sedelutgivning och bankrörelse samt offentliggörande av riksbankens räkenskaper meddela av förhållandena påkallade bestämmelser att gälla i stället för vad därutinnan finnes stadgat i 9—14, 16, 17, 21, 24 och 27 §§ lagen den 30 juni 1934 (nr 437) för Sveriges riksbank.

I en den 30 januari 1947 dagtecknad framställning till Kungl. Maj:t föreslog fullmäktige i riksbanken att fullmaktslagen i avvaktan på en allmän översyn och modernisering av riksbankslagen måtte förlänas fortsatt giltighet ytterligare ett år, d. v. s. t. o. m. den 30 juni 1948.

I anslutning härtill anförde riksbanksfullmäktige i fråga om fullmaktslagens utnyttjande i rådande läge bl. a. att gällande fullmaktslagstiftning borde läggas till grund för föreskrifter som åsyftade att skapa den större elasticitet i penningssystemet, som förhållandena påkallade. Fullmäktige föreslog i detta syfte att t. v. bestämmelser utfärdades, som innebure, att det belopp, varmed sedelutgivning jämlikt riksbankslagens 9 §, första mom., finge överstiga summan av metalliska kassan, ökades med ett belopp tre gånger så stort som det belopp av 350 miljoner kronor, varmed sedelutgivningsrätten jämlikt samma paragrafs andra moment under vissa förhållanden kunde utökas. Detta skulle innebära en ökning av sedelutgivningsrätten med 1 050 miljoner kronor utöver vad som enligt riksbankens bestämmelser under normala förhållanden vore medgivet.

Med anledning av denna framställning utfärdades den 14 februari 1947, på samma gång proposition (nr 83) till riksdagen beslöts om fullmaktslagens fortsatta giltighet, med stöd av gällande fullmaktslag och på föredragning av statsrådet Wigforss en kungörelse (nr 31) av följande innehåll:

I stället för vad i 9 § första stycket lagen den 30 juni 1934 (nr 437) för Sveriges riksbank finnes stadgat skall gälla, att riksbanken må utgiva sedlar till det belopp, som motsvaras av dubbla summan av riksbankens metalliska kassa samt därutöver till ett belopp av ettusenfyrahundra miljoner kronor.

Vid behandlingen av nyssnämnda proposition yttrade bankoutsittet (utl. nr 32), sedan det motiverat sin hemställan om bifall till propositionen, bland annat följande:

Emellertid framstår det såsom i hög grad angeläget, att fullmaktslagen avvecklas så snart ske kan, så att riksdagens inflytande på hithörande spörsmålsavgörande återställes. Såsom i motionerna erinras, har Kungl. Maj:t med stöd av lagen genom kungörelse den 14 februari 1947 förordnat, att i stället för vad i 9 § första stycket riksbankslagen stadgas skall gälla, att riksbanken må utgiva sedlar till belopp, som motsvaras av dubbla summan av riksbankens metalliska kassa, samt därutöver till ett belopp av 1 400 miljoner kronor. Den nuvarande lagstiftningen har sålunda inneburit, att Kungl. Maj:t, utan riksdagens medverkan och medan riksdagen varit samlad, kunnat besluta en mycket betydelsefull ändring av riksbankens sedelutgivningsrätt. Nuvarande provisorium är dessutom förenat med den olägenheten, att bestämmelserna om sedelutgivningsrätten blivit splittrade på tre författningar, riksbankslagen och två av Kungl. Maj:t med stöd av 1939 års lag utfärdade kungörelser. Ut-

skottet vill därför uttala det önskemålet, att sedeltäckningsbestämmelserna i riksbankslagen omläggas så, att nuvarande provisorium kan upphöra efter utgången av den nu tillstyrkta förlängningstiden.

Det kan på goda grunder sättas i fråga, huruvida Kungl. Maj:t var befogad att med stöd av lagen angående rätt för Konungen att meddela särskilda bestämmelser om riksbankens sedelutgivning och bankrörelse m. m. meddela de ändrade bestämmelser angående sedelutgivningsrätten, som innefattas i beslutet den 14 februari 1947. Nämnda lag avser nämligen endast att 'vid krig eller krigsfara vari riket befinner sig eller andra av krig föranledda utomordentliga förhållanden' utrusta Kungl. Maj:t med särskilda befogenheter. Lagar av sådan innebörd böra, sedan kriget upphört, endast utnyttjas för bemästrande av sådana svårigheter, som ha sitt upphov i 'av krig föranledda utomordentliga förhållanden'. Men även om det läge, som föranledde Kungl. Maj:ts ingripande, anses ha ett sådant upphov, borde det tagits i betraktande, att intet hinder förefanns att framlägga saken för riksdagen, i form av förslag om ändring i riksbankslagen eller om en speciell lag innefattande ändring i dess föreskrifter. Denna utväg hade enligt vår mening, oavsett vad man anser om fullmaktslagens tillämplighet, varit den riktiga. Det gällde en åtgärd av den allra största betydelse för vårt ekonomiska liv, vilken icke utan nödtvång bort vidtagas i annan ordning än den som enligt gällande rätt är den normala. Vi ha sålunda ansett, att anmälan enligt 107 § regeringsformen bort göras mot föredragande departementschefen, statsrådet Wigforss.»

VII.

(Protokoll över folkhushållningsärenden den 31 maj och 21 juni 1946.)

av herrar *Herlitz, John Gustavson, Englund, Pettersson* i Norregård, *Nolin, Lindmark, Johnsson* i Stockholm och *Hæggbloom*, vilka anförde:

»Utskottet har haft sin uppmärksamhet riktad på vissa av Kungl. Maj:t fattade beslut, som avsett användningen av medel tillhörande de under krigsåren tillkomna så kallade clearingkassorna. Detta har syns oss vara av betydelse med hänsyn till angelägenheten att tillse, att dessa kassor icke komma till användning för främmande ändamål. I avseende på de kassor som tillkommit tvångsvis innebär en sådan användning, att medlen utgivas annorlunda än riksdagen föreskrivit. Det bemyndigande av riksdagen att anordna varuclearing, som regeringen haft att bygga på, innebär nämligen att medlen få användas endast för ett ändamål: utjämnande av marknadspriserna. I den mån clearing anordnats på grundval av frivilliga överenskommelser, äger Kungl. Maj:t icke utan delägarnas medgivande använda inlutna medel annorledes än i enlighet med de träffade överenskommelserna.

Vi ha funnit anledning att för riksdagen anmäla ett beslut, som ur nu angivna synpunkter förefallit oss anmärkningsvärt.

Genom beslut av Kungl. Maj:t den 10 januari 1941 inrättades inom livsmedelskommissionen en clearingkassa för fettvaror. Dess verksamhet omfattar clearing av såväl importerade som inhemska råvaror för margarin-industrien samt därjämte linolja, tekniskt fett, stearin och olein samt vissa tvättmedel. Clearingförfarandet grundar sig på avtal mellan kommissionen och Svenska fettindustriernas råvaru- och importförening u. p. a., AB Karlshamns oljefabrik samt Linoljeslageriernas försäljningsaktiebolag rörande marknadspriserna å fettvaror.

I beslutet den 10 januari 1941 stadgades vidare:

Kungl. Maj:t föreskriver, att clearingkassans medel skola insättas på särskild checkräkning i riksbanken för clearingkassan, å vilken räkning livsmedelskommissionen skall äga dragningsrätt, att kassans medel icke må tagas i anspråk för annat ändamål än ovan sagts, samt att, därest vid regleringens upphörande medel skulle finnas kvar i kassan, dessa medel skola inlevereras till statsverket genom insättning å statsverkets checkräkning i riksbanken för statskontorets räkning.

Kungl. Maj:t bemyndigar livsmedelskommissionen att med ovan angivna sammanslutning och företag ingå avtal rörande reglering av marknadspriserna å fettvaror i huvudsaklig överensstämmelse med i ärendet ingivna avtalsförslag samt bestämmer, att de medel, som på grund av avtal med ovan nämnda sammanslutning och företag komma att inlevereras till livsmedelskommissionen, skola överföras till clearingkassan och att de utbetalningar, som kommissionen på grund av dylika avtal är förpliktad göra, skola ersättas ur clearingkassan.

Kungl. Maj:t förklarar, att med regleringen av marknadspriserna å fettvaror, som omförmålas i förberörda kungörelse, skall åsyftas ett sådant prisläge, att vad som med tillämpning av ovannämnda avtal må komma att utbetalas av kommissionen icke överstiger vad som jämlikt samma avtal skall inlevereras till kommissionen.

Kungl. Maj:t bemyndigar statens reservförrådsnämnd att från statens reservförråd utlämna sådana varor, som avses i förenämnda kungörelse, enligt av livsmedelskommissionen efter samråd med statens industrikommission meddelade anvisningar samt föreskriver, att för ifrågavarande varor skall vid utlämnandet tillämpas pris, som prövas svara mot gängse marknadspris i Sverige, dock lägst självkostnadspris.

Kungl. Maj:t hemställer till fullmäktige i riksgäldskontoret att med anlitande av det å förskottsstat för försvarsväsendet m. m. för budgetåret 1940/41 under fonden för förlag till statsverket uppförda förskottsanslaget till försvarsberedskapens stärkande i allmänhet, med redovisning under särskild rubrik, efter rekvisition av livsmedelskommissionen insätta sammanlagt högst femhundredrusen kronor å clearingkassans checkräkning i riksbanken att användas såsom förlagskapital för clearingkassan.

I avtal mellan statens livsmedelskommission och Svenska fettindustriernas råvaru- och importförening u. p. a., vilket förnyade tidigare avtal och gällde från den 1 januari 1946 till den 31 december 1946, stadgades bland annat:

Föreningen förbinder sig att, i den mån så ske kan, efter samråd med vederbörliga statliga myndigheter ombesörja import av fettvaror samt att efter anvisningar av kommissionen inom landet uppköpa dylika varor.

Föreningen förbinder sig vidare att sälja av föreningen inköpta fettvaror endast i den ordning och till de priser ävensom på de villkor i övrigt, som

livsmedelskommissionen bestämmer. Försäljningspriserna skola av livsmedelskommissionen fastställas i samråd med statens priskontrollnämnd.

I den mån föreningens självkostnad för ett av föreningen med livsmedelskommissionens godkännande förvärvat fettvaruparti understiger det av livsmedelskommissionen enligt 2 § ovan fastställda försäljningspriset å varan, är föreningen skyldig att för varje del av detta parti, som försäljes av föreningen, inleverera skillnaden till livsmedelskommissionen. Skulle å andra sidan självkostnaden för ett dylikt parti överstiga det av livsmedelskommissionen fastställda försäljningspriset, äger föreningen för de myckenheter av partiet, som föreningen försålt, av livsmedelskommissionen erhålla ersättning för skillnaden.

Avtalen med AB Karlshamns oljefabrik och Linoljeslageriernas försäljningsaktiebolag äro likartade.

Efter framställning från statens livsmedelskommission utfärdade Kungl. Maj:t den 31 maj 1946 kungörelse med förbud mot tillverkning av hushållsmargarin för avsalu.

I skrivelse den 28 maj 1946 hade statens livsmedelskommission bland annat hemställt, att Kungl. Maj:t måtte förklara sig icke hava något att erinra mot ett i skrivelsen närmare utformat förslag angående utbetalande av viss ersättning till sådana arbetare inom margarinindustrien, som på grund av förbudet mot tillverkning av hushållsmargarin icke bleve sysselsatta med ordinarie arbete. Genom beslut den 31 maj 1946 lämnade Kungl. Maj:t efter föredragning av statsrådet Gjöröes kommissionen det begärda godkännandet. Beslutet innebar bland annat, att kommissionen, med anlitande av medel ur fettclearingkassan, skulle ställa ett belopp, ungefärligen motsvarande 1 krona 75 öre per dag för varje arbetare, som på grund av tillverkningsförbudet icke kunde sysselsättas med ordinarie arbete, till margarinindustriens förfogande under villkor att industrien förbunde sig att till arbetarna utbetala minst dubbla detta belopp. I skrivelsen den 28 maj 1946 anfördes, att förhandlingar med margarinindustrien pågingo härom, men att dessa icke då voro slutförda. Vid sammanträde den 13 juni 1946 mellan representanter för margarinindustrien och för livsmedelskommissionen meddelade margarinindustriens representanter, att industrien icke vore villig att bidra till kostnaderna för den föreslagna ersättningen åt arbetarna. Industrirepresentanterna meddelade emellertid, att de i jämförelsevis stor omfattning komme att bereda arbete åt margarinarbetarna under den tid, som förbudet mot tillverkning av hushållsmargarin komme att gälla.

Kommissionen överlade därefter med representanter för arbetarparten (Svenska livsmedelsarbetareförbundet och Svenska grov- och fabriksarbetareförbundet) och lämnade därvid arbetarparten meddelande angående företagens ståndpunktstagande i ersättningsfrågan.

Med hänsyn till ovannämnda besked från margarinindustrien upptog kommissionen ersättningsfrågan till förnyad behandling. I det nya läge, vari frågan kommit, vore det enligt kommissionens mening lämpligast, att vederbörande fackförbund utbetalade ersättning till arbetarna, samt att belopp, som i sådan ordning utbetalats av fackförbundet, ersattes förbundet av kom-

missionen. Med hänsyn till ovannämnda uttalande av representanterna från margarinindustrien den 13 juni 1946 vore det enligt kommissionens mening lämpligt, att en ökning av det statliga bidraget skedde så, att detta komme att utgöra 3 kronor 50 öre per dag (exklusive söndagar). Kostnaden för ifrågavarande bidrag uppskattades till cirka 75 000 kronor, under förutsättning att förbudet mot tillverkning av hushållsmargarin ej varade längre än t. o. m. 11 augusti 1946.

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 18 juni 1946 redogjorde livsmedelskommissionen för dessa förhandlingar och hemställde om utgående av ersättning ur clearingkassan för fettvaror.

Med anledning av skrivelsen fattade Kungl. Maj:t den 21 juni 1946 efter föredragning av statsrådet Gjöres följande beslut:

Med anledning av en av statens livsmedelskommission i skrivelse den 18 juni 1946 gjord framställning förordnar Kungl. Maj:t — med ändring av Sitt den 31 maj 1946 meddelade beslut i samma fråga — att till arbetare, som den 8 juni 1946 var anställd vid margarinfabrik men till följd av det genom kungörelsen den 31 maj 1946, nr 235, meddelade förbudet mot tillverkning av hushållsmargarin för avsalu permitterats eller avskedats från sin anställning, må ur kommissionens clearingkassa för fettvaror utgå ersättning för mistad arbetsförtjänst i enlighet med vad nedan stadgas.

1. Ersättningen utgör

a) tre kronor 50 öre för varje dag, för vilken arbetaren under tiden för tillverkningsförbudet äger åtnjuta understöd från erkänd arbetslöshetskassa eller skulle varit berättigad därtill, om han uppfyllt härför stadgade fordringar i fråga om viss tids medlemskap i kassan eller i fråga om erläggande av föreskrivna avgifter,

b) sju kronor för varje dag av nämnda tid, då på grund av de för vederbörande erkända arbetslöshetskassa gällande karensbestämmelser understöd ur kassan icke utgår till arbetaren men i övrigt förutsättningar för sådant understöd föreligga.

Ersättning, som under a) sägs, må utgå jämväl för dag, för vilken arbetare, som eljest skulle varit berättigad till understöd, icke kan erhålla sådant på grund av att han överskridit den för understödet föreskrivna maximitiden.

2. Ersättning må icke utgå för tiden 11—24 juni 1946, vilken anses motsvara arbetarnas ordinarie semester.

3. Ersättning i vad angår arbetare, som tillhör Svenska livsmedelsarbetareförbundet eller Svenska grov- och fabriksarbetareförbundet, förutsättes skola förskottas av vederbörande fackförbund. Förbunden äga härför utfå vederbörlig gottgörelse ur clearingkassan.

Den nu lämnade redogörelsen giver vid handen, att den genom avtal med vissa företagare bildade clearingkassan för fettvaror skulle användas till utbetalande under vissa förutsättningar av skillnaden mellan självkostnader och försäljningspriser. Då medel i stället användes till understöd åt arbetare som genom Kungl. Maj:ts kungörelse med förbud mot tillverkning av hushållsmargarin till avsalu blevo arbetslösa, innebar detta ett åsidosättande av den överenskommelse på grundval av vilken kassan bildats. Vi hava icke förbisett, att enligt av Kungl. Maj:t meddelad föreskrift vid regleringens upphörande kvarvarande medel skulle inlevereras till statsverket. Men denna före-

skrift, som ej ingår i överenskommelsen, kan icke rubba den rätt som grundar sig på denna och gäve, om så vore, i varje fall ej Kungl. Maj:t befogenhet att disponera över medlen utan riksdagens hörande. Vi hava ej heller förbisett, att kassans verksamhet delvis byggts på ett av staten tillskjutet förlagskapital. Men om det möjligen skulle förhålla sig så, att den utbetalning, mot vilken vi rikta oss, belastar detta kapital, innebär åtgärden att det av riksdagen anvisade anslag för försvarsberedskapens stärkande, ur vilket kapitalet härrör, använts för ett annat ändamål än det av riksdagen bestämda. Under inga omständigheter kunna vi sålunda finna något stöd för att Kungl. Maj:t, utan samtycke av vare sig kassans delägare eller riksdagen, förfogat över medlen på sätt som skett. På grund av vad nu anförts ha vi ansett anmälan enligt § 107 regeringsformen böra göras mot föredraganden, statsrådet Gjöres.»

VIII.

(Protokoll över jordbruksärenden den 12 april 1946.)

av herrar *Hallén, Herlitz, John Gustavson, Englund, Thorell, Pettersson* i Norregård, *Lindmark* och *Larsson* i Stockholm, vilka anfört följande:

»De medel som inflyta till statens centrala frökontrollanstalt skola redovisas i driftbudgeten å särskild inkomsttitel under rubriken 'Egentliga statsinkomster. Uppbörd i statens verksamhet'. I beräkningen för budgetåret 1945/46 uppskattades inkomsten till 550 000 kronor och för budgetåret 1946/47 till 650 000 kronor. Anstaltens behov täckes genom förslagsanslag å IX huvudtiteln under rubriken 'Lanthushållning i allmänhet'. Anslagen uppgingo för budgetåret 1945/46 till 823 400 kronor (avlöningar 570 400 kronor, omkostnader 253 000 kronor) och för budgetåret 1946/47 till 908 500 kronor (avlöningar 632 500 kronor, omkostnader 276 000 kronor).

Genom frökontrollanstalten bedrivs bl. a. en s. k. förenklad fältkontroll av utsädespotatis. Deltagare i kontrollen erlægga vissa avgifter per hektar besiktigad odling, varförutom odlare, som vid försäljning vilja begagna anstaltens märksedlar, härför erlægga särskild avgift.

Medel till denna verksamhet har anstalten erhållit på tvenne sätt. Dels har Kungl. Maj:t av anslaget för prisreglerande åtgärder på jordbrukets område anvisat, den 8 juli 1943 40 000 kronor och den 29 juni 1945 36 000 kronor, dels har anstalten vid tvenne tillfällen erhållit Kungl. Maj:ts tillstånd att disponera influtna inkomstmedel. Den 15 december 1944 beslöt sålunda Kungl. Maj:t, att anstalten intill ett belopp av 22 000 kronor skulle få begagna de under budgetåret 1942/43 influtna inkomsterna. I skrivelse till Konungen den 9 februari 1946 hemställde anstalten, att Kungl. Maj:t för bestridande av kostnaderna för fortsatt genomförande av den förenklade fältkontrollen av utsädespotatis under produktions- och försäljningssäsongen 1946/47 måtte medgiva anstalten att få disponera resterande belopp av de för nämnda kontroll under tidigare säsonger influtna inkomsterna jämte under löpande bud-

getår inflytande inkomster. Av tidigare inkomstmedel återstodo per 31 december 1945 13 487: 35 kronor.

Över denna ansökan avgåvos remissyttranden av statskontoret och statens livsmedelskommission. Statskontoret uttalade, att den utvägen vore att föredraga, att medel anvisades från anslaget för prisreglerande åtgärder på jordbrukets område. Därest ett mera gemensamt behov av en kontrollverksamhet ansåges vara för handen, syntes fortsättningsvis medel böra beräknas under anstaltens omkostnads- och avlöningsanslag. Livsmedelskommissionen ansåg för sin del, att det icke borde möta något hinder, att vid kontrollen influtna medel toges i anspråk.

Den 12 april 1946 biföll Kungl. Maj:t efter föredragning av statsrådet Sköld frökontrollanstaltens framställning.

Statsmedel må icke användas annorlunda än riksdagen föreskrivit. Med avseende på här ifrågavarande statsmedel, nämligen avgifterna från deltagare i den av statens centrala frökontrollanstalt anordnade kontrollen över produktionen av sättpotatis, finnas, så vitt vi kunnat finna, icke några av riksdagen meddelade föreskrifter. Det har sålunda ej, såsom eljest ofta skett med medel av liknande slag, av riksdagen bestämts, att medlen få användas för den verksamhet i vilken de uppburits. Den av riksdagen antagna riksstaten för 1945/46 upptager tvärtom — i överensstämmelse med det på senare tid förhärskande strävandet att utveckla riksstaten till en i möjligaste mån överskådlig bruttobudget — såsom en inkomstpost 'Inkomster vid statens centrala frökontrollanstalt' och giver därigenom vid handen, att avgifterna bort tillgodoföras denna inkomstpost för att dymedelst komma till användning för de å riksstaten uppförda anslagen. Det torde böra upplysningsvis tillfogas, att då riksdagen i år prövat Kungl. Maj:ts framställning rörande anvisande av medel till potatiskontrollen (statsverkspropositionen nionde huvudtiteln, s. 166), den väl erhållit kännedom om att medel därför tidigare erhållits från prisregleringsanslaget, men ej om den medelsdisposition för samma ändamål, om vilken nu är fråga.

På grund av vad nu anförts ha vi ansett anmälan enligt § 107 regeringsformen böra göras mot föredraganden, statsrådet Sköld.»

IX.

(Protokoll över kommunikationsärenden den 30 december 1946.)

av herrar *Jones Erik Andersson, Herlitz, Björck, John Gustavson, Thorell, Pettersson* i Norregård, *Kyling, Lindmark* och *Larsson* i Stockholm, som anförde följande:

»I kungl. förordningen om luftfart av den 26 maj 1922 stadgas i 8 kap., 33 och 35 paragraferna följande:

§ 33. För utövning av luftfart i regelbunden trafik å viss luftfartsled (linjefart) eller anläggning av flygplats till allmänt bruk erfordras, där annan än

staten skall utöva driften, särskilt tillstånd av Konungen. För utövning av annan luftfart mot ersättning erfordras tillstånd av luftfartsmyndigheten. (KF 3 dec. 1943.)

§ 35. Vid meddelande av tillstånd enligt § 33 må tillståndets giltighet begränsas till viss tid, åt kronan förbehållas lösningsrätt ävensom i övrigt föreskrivas, på vad sätt och under vilka villkor luftfarten må utövas eller anläggningen utföras och nyttjas. (KF 20 april 1928.)

Den 24 oktober 1942 anhöllo rederiaktiebolaget Svenska Lloyd och Svenska Aero Lloyd aktiebolag i skrivelse till Konungen om tillstånd till utövning av luftfart i regelbunden trafik å luftfartslinjen Göteborg—London/eller närbelägen flygplats.

I skrivelsen framhöll bolagen bl. a. hurusom det kunde förutses att den passageraretrafik, som rederibolaget och dess föregångare alltsedan 1879 haft till uppgift att ombesörja, inom en snar framtid måste anpassas efter den alljämt fortlöpande tekniska utvecklingens krav och i samband därmed delvis omläggas från sjö- till lufttrafik. Tidpunkten vore nu inne för att lägga den grund och skapa de förutsättningar som erfordrades för att lufttrafiken skulle kunna upptagas så snart förhållandena det medgäve.

Sedan det under överläggningar med ABA framgått att ett samarbete beträffande flyglinje på England kunde ernås, återtogo bolagen den 15 december 1943 sin ansökan. Vid de senare diskussioner i ärendet, som fördes mellan bolagen och ABA, visade det sig emellertid att förutsättningarna för ett samarbete ej voro för handen, varför bolagen, under återopande av innehållet i sin ansökan av den 24 oktober 1942, den 28 juni 1944 ånyo anhöllo om tillstånd till utövning av luftfart i regelbunden trafik å luftfartsleden Göteborg—London/eller närbelägen flygplats.

Den 30 juni 1944 anbefalldes luftfartsmyndigheten, d. v. s. väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, luftfartsbyrån, att avgiva underdånigt utlåtande. Luftfartsmyndigheten begärde i sin tur den 7 juli 1944 att ABA och den 5 augusti 1944 att statens trafikkommission ville yttra sig.

I sitt svar den 1 augusti 1944 anförde ABA bl. a., att vissa av bolaget till efter kriget planerade linjer icke komme att ekonomiskt bära sig, i varje fall icke till en början. Detta gällde främst vissa planerade inrikeslinjer. De väntade förlusterna på dessa linjer hade då avsetts att bäras av de linjer på utlandet, som väntades komma att giva gott ekonomiskt resultat. Det vore av synnerlig vikt, att bolaget bereddes tillfälle att till fullo utnyttja hela den uppbyggda organisationsapparaten på ett ändamålsenligt sätt och att bolaget icke berövades de beräknade inkomsterna på de ekonomiskt mera givande linjerna. Vidare framhölls, att bolaget, så snart krigsförhållandena det medgäve, ämnade realisera en av bolagets förkrigsplaner om upprättande av en reguljär lufttrafiklinje Stockholm—Göteborg—London. All anledning funnes förmoda att denna linje skulle komma att bliva en sådan ekonomiskt bärande linje, som skulle hjälpa till att finansiera de ekonomiskt mindre bärkraftiga linjerna. Ett meddelande av koncession till annat trafikflygbolag att bedriva svensk flygtrafik på utlandet skulle dessutom för den trafikerande

allmänheten ej medföra några som helst fördelar. Genom en uppdelning av trafiken skulle de fasta kostnaderna för varje företag bli förhållandevis större, vilket i sin tur skulle avspeglade sig i höjda biljettpreiser och frakttaxor. Bolaget hemställde därför, att någon ny koncession för upprättande av en flyglinje Göteborg—London icke måtte bifallas.

Statens trafikkommission ansåg sig i sitt yttrande av den 31 augusti 1944 för det dåvarande icke kunna tillstyrka framställningen, då material saknades för bedömning av huruvida trafikens omfattning kunde beräknas bli sådan, att mera än ett företag lämpligen borde finnas.

I avsikt att ytterligare undersöka förutsättningarna för det av de båda göteborgsföretagen sökta tillståndet sammanträdde på anmodan av luftfartsmyndigheten den 19 juni 1945 representanter för luftfartsmyndigheten, rederiaktiebolaget Svenska Lloyd och Svenska Aero Lloyd aktiebolag, ABA, kommunikationsdepartementet, flygvapnet och generalpoststyrelsen. Representanterna för Svenska Lloyd och ABA förklarade sig därvid beredda att söka upptaga förnyade förhandlingar för att söka lösa samarbetsfrågan. Förhandlingarna, som kommo till stånd den 31 augusti 1945, gävo dock samma negativa resultat som förut, varefter luftfartsstyrelsen, som nu blivit luftfartsmyndighet, den 5 september 1946 avgav sitt anbefallda utlåtande.

Styrelsen anförde därvid inledningsvis, hurusom skiljaktigheterna i uppfattning i en grundläggande principfråga — stats- eller privatägda flygföretag — mellan två av de största lufttrafikländerna, England och USA, kunde hänföras till vissa inrikespolitiska överväganden, vilka luftfartsstyrelsen icke funnit lämpligt att för Sveriges del taga ställning till. Det vore emellertid tydligt att den tid nu närmade sig, då ett avgörande i princip från statsmakternas sida till spörsmålet, huruvida svensk reguljär inrikes- och europeisk lufttrafik, borde vara ett statsmonopol eller ej, icke längre kunde undanskjutas. Vad den utomeuropeiska trafiken beträffar hade statsmakterna redan tagit ställning genom den för Svensk interkontinental lufttrafik aktiebolag meddelade koncessionen. Luftfartsstyrelsen anförde därefter:

Så mycket står klart att, vad Sverige beträffar, medlen att förskaffa eller säkra åt vårt land en plats inom det internationella flyget som står i lämpligt förhållande till vårt näringslivs struktur och behov främst böra vara god service och största möjliga säkerhet. Till god service hör — för att flygets snabbhet skall kunna rätt utnyttjas — bland annat att antalet flygplan skall vara så stort och trafikapparaten i övrigt så dimensioneras, att plats i flygplan normalt skall kunna erhållas med kort varsel. Säkerheten är beroende, förutom av en mångfald andra faktorer, av att flygföretagen besitta en ansvarskännande ledning, erfaren mark- och flygande personal samt erforderliga tekniska resurser med avseende å såväl flygplan som översynsverkstäder.

Frågan om statsmonopol var icke något problem, så länge lufttrafiken krävde direkt statssubvention för sitt uppehållande. Då, på sätt för närvarande är fallet, lufttrafiken åtnjuter en betydande indirekt subvention kunde måhända även skäl anföras för att icke tillåta andra än statsföretag att draga nytta härav. Häremot kan dock med fog invändas att utländska privata bolag icke borde vara bättre ställda än svenska. Spörsmålet kommer, ur de synpunkter luftfartsstyrelsen har att företräda, i ett nytt läge, om den

av styrelsen intagna principståndpunkten att lufttrafiken bör så snart som möjligt finansiera markorganisation m. m. genom därför avpassade avgifter, vinner statsmakternas gillande. Om luftfartsstyrelsen får tillfälle att förvalta sina anläggningar och lämna sin service efter affärsmissiga grunder, måste styrelsen redan på grund härav lägga bl. a. den synpunkten på frågor om trafiktillstånd, att den trafik, som fyller kraven ur säkerhetssynpunkt, som motsvarar ett behov och som vill betala tillräckliga avgifter, bör uppmuntras. Härigenom kunna flygplatserna givas räntabilitet, vilket på längre sikt måste vara en förutsättning för en mera kapitalkrävande utbyggnad av flygplatserna. Detta i sin tur är en förutsättning för flygets utveckling till ett verkligt allmänt använt trafikmedel.

Luftfartsstyrelsen vill i detta sammanhang erinra om likheten i princip mellan sjöfart och luftfart. Hamnarna äro öppna för både in- och utländska rederiföretag och såväl för linjefart som trampfart. Luftfartsstyrelsen kan icke se något vägande skäl, varför lufthamnarna, d. v. s. flygplatserna, skulle vara öppna för både in- och utländskt s. k. charterflyg medan regelbunden europeisk lufttrafik på Sverige i vad beträffar svenska företag skulle förbehållas AB Aerotransport men stå öppen för alla utländska företag från länder som ha lufttrafikavtal med vårt land.

Överhuvud tillmåter luftfartsstyrelsen den fria konkurrensen en utomordentlig betydelse såsom utvecklingsbefrämjande faktor, särskilt då det gäller ett så nytt kommunikationsmedel som flyget. Principen om fri tävlan mellan svenska företag inbördes står också, såvitt luftfartsstyrelsen kan finna, bäst i samklang med de fem principerna om luftens frihet vartill Sverige efter rekommendation från AB Aerotransport anslutit sig.

Vad angick den aktuella koncessionsfrågan för linjen Göteborg—London anförde luftfartsstyrelsen:

Till en början måste Göteborgs ställning som rikets andra stad, dess läge och traditionella förbindelser anses motivera direkt linjetrafik med London. Ett luftfartsavtal om flygtrafiken mellan Sverige och England kan beräknas bliva avslutat inom den närmaste tiden. Vid de preliminära förhandlingarna har erinran från engelsk sida ej rests vare sig mot att trafiken på svensk sida drives av flera bolag eller mot svenska linjer till London från såväl Stockholm som Göteborg. Erinras må dock att därest en kapacitetsbegränsning av flygtrafiken mellan Sverige och England i någon form skulle komma att genomföras, vissa fördelningssvårigheter givetvis uppkomma.

Därom att den sjötrafik, som Svenska Lloyd under ett sextiotal år med avsevärt ekonomiskt risktagande upparbetat mellan Sverige och England varit riket till synnerligt gagn kan icke mer än en mening råda. Det är även uppenbart att ett nära samarbete mellan ett rederiföretag och ett flygföretag på linjen Göteborg—London kan medföra fördelar för allmänheten exempelvis genom gemensam försäljningsorganisation, fördelning efter enbart rationella, trafikekonomiska grunder av den högvärdiga och den mindre dyrbara frakten mellan de olika transportmedlen samt genom möjligheten att försälja tur- och returbiljetter avseende båtfärd i ena och flygfärd i andra riktningen.

De inledningsvis berörda amerikanska farhågorna för att ekonomiskt inlytande från ett järnvägsbolags eller rederiföretags sida skulle verka utvecklingshämmande äga näppeligen tillämpning på flygtrafiken på linjen Göteborg—London, där konkurrens kommer att möta icke endast med ABA:s linje Stockholm—London utan även med ett engelskt bolag.

I avbidan på Kungl. Maj:ts prövning av luftfartsstyrelsens förslag om utredning av frågan om formerna för bedrivande av svenskt linjeflyg har

styrelsen icke ansett sig tidigare än nu böra till behandling upptaga den föreliggande koncessionsansökningen. Ett annat skäl härtill har varit att sökandebolaget vid tidpunkten för koncessionsframställningen saknade tekniska förutsättningar att bedriva den trafik varå koncession söks.

Emellertid har sökandebolagets ställning i nu ifrågakvarande hänseende väsentligen förändrats under den tid som gått, därigenom att det av sökandebolaget jämte andra ägda Skandinaviska Aero Aktiebolag utövat yrkesmässig luftfart på ett flertal länder och därigenom förvärvat viss praktisk erfarenhet. Bolaget har även förskaffat sig möjligheter att överse planen på egna verkstäder.

Även om resurserna för närvarande icke äro tillräckliga för att tillåta omedelbart öppnande av regelbunden passagerartrafik på linjen Göteborg—London böra de dock kunna utbyggas i härför erforderlig omfattning.

Luftfartsstyrelsen finner detta vara motiv för att koncessionsansökningen nu kan upptagas till avgörande. Att kräva att hela organisationen skall vara utbyggd innan koncession beviljas, vore orimligt redan på grund av storleken av det betydande ytterligare kapital, som erfordras. En utväg synes vara att koncession beviljas på förslagsvis fem år att börja räknas från den tidpunkt inom ett år då de tekniska krav, som må uppställas av luftfartsstyrelsen, uppfyllts.

Luftfartsstyrelsen får i underdånighet på det sätt tillstyrka bifall till den remitterade framställningen att styrelsen föreslår, att Kungl. Maj:t lämnar Aktiebolaget Aero Lloyd tillstånd på fem år till regelbunden lufttrafik mellan Göteborg och London från och med den tidpunkt inom ett år då de bestämmelser, som må komma att av styrelsen meddelas blivit uppfyllda. Koncessionsvillkoren i övrigt torde böra utformas i huvudsaklig överensstämmelse med dem, som meddelats för AB Aerotransport på europeiska linjer och med hänsynstagande till innehållet i ett blivande engelskt-svenskt luftfartsavtal.

I detta ärendes handläggning hava luftfartsstyrelsens samtliga ledamöter deltagit.

Sedan ABA haft tillfälle ta del av luftfartsstyrelsens ovanstående skrivelse ingick bolaget den 12 november 1946 med särskild skrift i ärendet till Kungl. Maj:t, vari bolaget hemställde att de båda göteborgsföretagens ansökan om koncession icke måtte vinna bifall.

Efter gemensam beredning inom kommunikations- och handelsdepartementen anmäldes ärendet i konselj den 30 december 1946.

Kungl. Maj:t fann därvid, på föredragning och hemställan av chefen för kommunikationsdepartementet, statsrådet Nilsson, icke skäl bifalla ansökningen.

Den 13 januari 1947 riktades i andra kammaren en interpellation till statsrådet och chefen för kommunikationsdepartementet, vari interpellanten hemställde, att en närmare redogörelse måtte lämnas riksdagen för motiven till regeringens vägran att lämna Svenska Aero Lloyd koncession på flyglinje mellan Göteborg och London.

Den 12 februari besvarade statsrådet Nilsson interpellationen och anförde därvid bl. a. följande:

I likhet med vad som gäller beträffande trafikerandet av exempelvis en järnvägs- eller omnibuslinje får luftfart i regelbunden trafik å viss luftfartslinje icke bedrivas utan särskilt tillstånd. Meddelandet av tillstånd till sådan luftfart ankommer på Kungl. Maj:t.

Vid prövning av dylika ärenden har Kungl. Maj:t att ta hänsyn till icke allenast i ämnet gällande svensk lagstiftning utan även för Sverige gällande internationella överenskommelser i ämnet.

Såvitt angår lufttrafik mellan Sverige och Storbritannien, måste därvid särskilt beaktas den luftfartsöverenskommelse, som efter långvariga förhandlingar träffats den 27 november 1946 mellan de båda staterna. Överenskommelsen tillerkänner Sverige i förhållande till England i stort sett samma rättigheter som enligt den s. k. bermudasöverenskommelsen tillkomma Amerikas förenta stater. I överenskommelsen stadgas bland annat, att syftet med den trafik, som ombesörjes i enlighet med överenskommelsen, i främsta rummet skall vara att tillhandahålla en trafikkapacitet som är lämpligt avvägd (*adequats to*) mot trafikbehovet mellan det land, som vederbörande trafikföretag tillhör, och det land som utgör trafikens slutmål. Täta överläggningar och ett intimt samarbete skola äga rum mellan luftfartsmyndigheterna i de båda länderna för att övervaka att de principer och särskilda bestämmelser, som innehållas i överenskommelsen, bevaras och iakttagas.

Ur den synpunkt, varom nu är fråga, innebär anförda bestämmelse, att antalet lufttrafiklägenheter mellan Sverige och England icke är en kvantitet, som kan från svensk sida godtyckligt ökas eller minskas. I stort sett skall nämligen denna kvantitet så noga som möjligt anpassas efter trafikbehovet mellan de båda länderna. Det står visserligen Sverige fritt att vid sidan av ABA och SILA, vilka i första hand nämnts såsom blivande utövare av de rättigheter, som enligt överenskommelsen skola tillkomma svenska lufttrafikföretag, insätta även andra svenska lufttrafikföretag, men detta kan icke ske utan att den trafikkvantitet, som tillerkännes det nya trafikföretaget, går så att säga i avräkning på den samlade trafikkvantitet, som tillkommer Sverige. I förevarande fall betyder detta, att ett nytt svenskt företag icke kan insättas och ombesörja lufttrafik mellan Sverige och England utan motsvarande inskränkning i den av ABA redan förut bedrivna trafiken.

ABA tillhör som bekant numera sedan år 1935 till större delen svenska staten, som redan dessförinnan under ett antal år understött bolaget med ansevärliga belopp och som efter förvärvet investerat ansevärliga medel däri. Inberäknat beloppet av till bolaget utbetalade, ännu oguldna statslån stiger summan av statens i bolaget gjorda investeringar till cirka 21 miljoner kronor. Vid den tidpunkt, då staten genom övertagandet av det väsentliga aktiekapitalet och genom garanterande av ansevärliga subventioner övertog det ekonomiska ansvaret för ABA:s verksamhet, fanns i landet intet annat företag för bedrivande av luftlinjetrafik och kunde, med hänsyn till då rådande förutsättningar för dylik trafiks bedrivande, icke heller förväntas uppkomma. I realiteten innebar därför statens inköp av ABA att staten inträdde såsom ensamföretagare av svensk linjeluftfart och att den förväntades komma att förbli detta. Denna sin faktiska monopolställning har staten emellertid icke bevarat, då nämligen staten dels medgivit det privatägda SILA koncession å ett vidsträckt linjenät i transkontinental trafik, fallande utom det verksamhetsfält, som ABA ansetts böra betjäna, och dels, genom luftfartsstyrelsen, som i dylikt fall är behörig myndighet, medgivit trafikillstånd åt ett antal flygtrafikföretag, som ägna sig åt annan yrkesmässig luftfart än linjefart. Det må emellertid erinras, att upprättandet av ett vid sidan av ABA opererande lufttrafikföretag för linjetrafik framkallat betänkligheter från riksdagens sida och att riksdagen förra året förklarat sig ifrågasätta ändamålsenligheten av att ledningen av den kommersiella svenska lufttrafiken handhaves av två företag, av vilka det ena till större delen är statsägt och det andra har uteslutande privata intressenter. Riksdagen

förklarade sig anse angeläget, att frågan om sammanslagning av de båda bolagen ägnades fortsatt uppmärksamhet.

Med hänsyn till de stora uppoffringar, som staten under en så lång följd av år nedlagt på olika anordningar för luftfarten, och till det pionjärarbete, som statens organ ABA utfört på linjefartens område, kan det enligt min mening ingalunda anses oberättigat om staten, när sådden av dess mångåriga bemödanden nu synes långsamt mogna till skörd, icke utan vidare faller undan för en enskild företagens intressen.

Ur allmän synpunkt synes i främsta rummet vara att beakta vikten av att grunden för den höga standard som det svenska linjeflyget hittills otvivelaktigt nått, den goodwill det förvärvat och dess förmåga att göra sig gällande i den internationella konkurrensen icke undermineras genom att bolaget berövas trafiken å de linjer som i främsta rummet te sig såsom inkomstbringande och åtråvärda från det enskilda företagarintressets synpunkt sett.

Den konkurrens som nu för tiden förekommer mellan lufttrafikföretagen är icke i främsta rummet en konkurrens i fråga om taxor — taxesättningen brukar avgöras genom konferens mellan bolagen och i sista hand av luftfartsmyndigheterna — utan en konkurrens i fråga om kvaliteten av den service bolagen äro i stånd att erbjuda med hänsyn till trafikens säkerhet, regelbundenhet, snabbhet och bekvämlighet. Det säger sig självt, att ett företags möjligheter att hävda sig i en sådan konkurrens måste minskas ju mera omfånget av dess trafik minskar och att det ur denna synpunkt måste innebära risker att medvetet slå in på en väg som, konsekvent beträdd, måste leda till uppsplittring av ett erkänt välskött och konkurrensdugligt företag på ett antal mindre företag, vilka måste befaras icke bliva i stånd att på samma sätt hävda den svenska luftfartens intressen.

På jämförliga områden — såsom då fråga är om beviljande av koncession för en ifrågasatt ny järnvägs- eller omnibuslinje — brukar avgörande betydelse tillmätas frågan om trafikbehovet. Med detta uttryck förstås då givetvis icke den enskilde sökandens behov att få bedriva trafiken, utan behovet av det nya trafikmedlet från allmänhetens och det allmännas synpunkt sett. Ett sådant behov kan i alla händelser icke åberopas i detta fall. Med de resurser, varöver ABA och det statsägda engelska företaget redan nu förfoga och som befinna sig i utökning, råder intet tvivel om att de komma att vara i stånd att avverka hela den trafikkvantitet som kan komma att erbjuda sig å denna sträcka. Enligt vissa av ABA åberopade siffror, på vilka jag icke anser mig böra här ingå i detalj, skulle till och med den nu befintliga trafikkapaciteten å linjen icke vara tillfredsställande utnyttjad.

Svenska Lloyds motiv för sökande av ifrågavarande koncession är huvudsakligen farhåga för att tillkomsten av ifrågavarande luftfartslinje skulle omöjliggöra eller avsevärt försvåra beståndet eller utvecklingen av Svenska Lloyds sjöfartslinje på England. Ehuru enligt min mening på förut anförda skäl frågan om koncessions medgivande i främsta rummet bör bedömas ur samhällsekonomiska synpunkter, är jag beredd medgiva, att detta skäl förtjänar och därför även har ägnats allvarligt beaktande. All hittills tillgänglig erfarenhet tyder emellertid på att anledning till sådan farhåga icke föreligger.

I anslutning till den mening luftfartsstyrelsen i sitt här ovan återgivna remissyttrande den 5 september 1946 utvecklat anse vi, att avgörande skäl talat för bifall till Svenska Lloyds och Aero Lloyds här förevarande ansökan, på sätt luftfartsstyrelsen tillstyrkt.

Att för den reguljära lufttrafiken mellan Västsverige och England jämväl må finnas ett självständigt, till Göteborg förlagt företag, vid sidan av det från Stockholm dirigerade Aerotransport, synes oss med hänsyn till Göteborgs ställning som rikets andra stad, dess läge och traditionellt livliga förbindelser med England helt naturligt, och likaså måste vi finna, att sökandena genom Svenska Lloyds förtjänstfulla insatser för utveckling av sjötrafiken å England och rika erfarenheter av denna trafik vore väl kvalificerade för denna uppgift. För bifall till ansökningen talade även lämpligheten att söka underlätta den anpassning mellan sjö- och lufttrafik, som den tekniska utvecklingen kan betinga.

Enligt föredragande statsrådets ovan återgivna uttalanden i andra kammaren synes Kungl. Maj:ts avslag å framställningen väsentligen ha varit motiverat av hänsynen till det i huvudsak statsägda Aerotransports intressen, d. v. s. av statens intresse att icke genom bifall till den föreliggande framställningen riskera avkastningen å tidigare investeringar för luftfarten. Denna uppenbart monopolistiska tankegång vilar på en obehörig sammanblandning av offentliga och kronans fiskala intressen och leder följdriktigt till att regelbunden europeisk lufttrafik på Sverige väl må kunna bedrivas av, jämte Aerotransport, utländska trafikföretag, men däremot icke av något svenskt företag. Den saknar därjämte stöd i gällande luftfartsförordning och strider jämväl mot grunderna för det i § 60 regeringsformen givna stadgandet, att monopolier till vinning för kronan eller enskilda personer eller korporationer icke må fastställas utan genom lag, stiftad av konung och riksdag samfällt.

Med stöd av vad sålunda anförts anse vi, att anmälan enligt § 107 regeringsformen bort framställas mot föredragande departementschefen, statsrådet Nilsson.»

X.

(Protokoll över socialärenden den 3 januari 1947.)

av herrar *Herlitz, Kyling, Lindmark, Hæggblom* och *Larsson* i Stockholm, som anfört följande:

»Efter överläggningar hösten 1945 mellan statsrådet Mossberg och dåvarande säkerhetschefen, underståthållare Eric Hallgren, erhöll fil. lic. Georg K:son Kjellberg, tidigare föreståndare för säkerhetstjänstens informationskontor, i uppdrag att utarbeta en sammanfattande redogörelse för den tyska propagandan i Sverige under krigsåren 1939—1945. Den 6 september 1946 uppdrog Kungl. Maj:t åt Kjellberg att räknat från den 1 juli 1946 tills vidare ur den allmänna säkerhetstjänstens material sammanställa vissa rapporter beträffande utländsk propaganda i Sverige. Den 31 december 1946 överlämnade Kjellberg till statsrådet Mossberg sin redogörelse för 'Den tyska propagandan i Sverige under krigsåren 1939—1945' (SOU 1946: 86). I företalet upplyses, att redogörelsen bygger på uppgifter ur brev, telefonsamtal,

telegram och propagandapublikationer, vilka passerat säkerhetstjänstens olika organ, samt på annat material, som ställts till säkerhetstjänstens förfogande. Nämnada uppgifter ha under kriget inhämtats med stöd av tvångsmedelslagen. Efter framställning av Kjellberg fann Kungl. Maj:t den 3 januari 1947 på föredragning av statsrådet Mossberg gott bestämma, att redogörelsen finge — utan hinder av att det till grund för denna liggande materialet hämtats från handlingar, som icke vore av offentlig natur — i sin helhet publiceras.

Lagen den 9 januari 1940 om vissa tvångsmedel vid krig eller krigsfara m. m. (tvångsmedelslagen), som upphörde att gälla den 30 juni 1945, medgav bl. a., att expediering av post- och telegrafförsändelser inställdes eller fördröjdes eller försändelsernas innehåll granskades och censurerades samt att telefonsamtal avlyssnades. Detta fick dock endast ske, där det fanns erforderligt för att hindra eller uppdaga brott mot 8 kap. strafflagen eller sådant brott mot 19 kap. samma lag, som kunde skada rikets försvar eller folkförsörjning eller dess vänskapliga förbindelser med främmande makt, eller brott mot lagen om straff för sabotage, så ock eljest där det fanns erforderligt för att hindra, att förhållande, vars meddelande till främmande makt kunde föranleda dylik skada, kom till obehörigs kännedom, eller för att vinna utredning om obehörigt utforskande av sådant förhållande eller om överbringande till obehörig av meddelande därom. Sådana åtgärder fingo vidare ej upprätthållas längre än som erfordrades för att vinna det med åtgärderna avsedda ändamålet. Enligt en med stöd av tvångsmedelslagen utfärdad tillämpningskungörelse av den 21 mars 1941, som i här berörd del alltjämt gäller, får vad som inhämtats genom granskning av försändelse eller av uppteckning av eller uppgift å telefonsamtal eller genom avlyssnande av sådant samtal icke yppas i vidare mån än som erfordras för vinnande av det med undersökningen avsedda ändamålet.

Tvångsmedelslagen var tidsbegränsad och i likhet med ett flertal andra tidsbegränsade författningar av beredskapslagstifningens karaktär så uppbyggd, att dess huvudbestämmelser skulle äga tillämpning först sedan Kungl. Maj:t förordnat därom. Sådant förordnande fick meddelas endast vid krig eller krigsfara eller eljest under utomordentliga av krig föranledda förhållanden. Samtidigt med lagens utfärdande meddelade Kungl. Maj:t genom kungörelse dylikt förordnande.

Såsom uttalas i det i maj 1941 framlagda betänkandet med förslag till ändrad lydelse av § 16 regeringsformen (SOU 1941: 20), hör till medborgarens personliga frihet enligt svensk rättsuppfattning möjlighet att oförkränkt begagna de samfärdsmedel, som staten ställer till förfogande för offentliga och privata meddelanden, främst post, telegraf och telefon. Från denna principiella utgångspunkt har vid flera tillfällen i samband med tvångsmedelslagens tillkomst, förlängning och tillämpning understrukits angelägenheten av att brev-, telegram- och telefonhemligheten icke kränktes i andra fall än de av lagen avsedda och att den kunskap, som inhämtats med

stöd av denna lag, icke användes för andra ändamål än de därstädes angivna. Sålunda framhöll konstitutionsutskottet vid 1942 års riksdag på förekommen anledning, att upptecknade eller avlyssnade telefonsamtal icke finge utnyttjas i syfte att bereda staten såsom part i en civil rättegång en förmånligare ställning. Med hänsyn till den synnerliga vikten ur det medborgerliga rättsskyddets synpunkt av telefonhemlighetens skyddande, hade utskottet funnit sig böra för riksdagen omförmåla ifrågavarande fall (mem. nr 10). I samband med tvångsmedelslagens förlängning vid 1943 års riksdag uttalade första lagutskottet (utl. nr 35), att det vore av särskild vikt, att den i vårt land hävdvunna brev- och telefonhemligheten icke kränktes i andra fall än sådana där hänsyn till rikets säkerhet motiverade ett dylikt ingrepp. I motsvarande utlåtande vid 1944 års riksdag (utl. nr 25) sade sig första lagutskottet vilja starkt understryka angelägenheten av att de särskilda tvångsmedlen icke tillgrepes eller utnyttjades för andra syften än de i lagen uttryckligen medgivna.

Uppenbart lär vara, att säkerhetstjänstens med stöd av tvångsmedelslagen inhämtade material i förevarande fall utnyttjats för andra syften än de i lagen avsedda. Det har icke gällt att hindra, uppdagat eller utreda sådana brott eller förhållanden, som angivas i lagen. Syftet har i stället varit att ge en allmän bild av hur en främmande stormakt, organisatoriskt och systematiskt, lägger upp sin propagandaverksamhet i en liten stat. För fullföljande av detta i och för sig mycket behjärtansvärda syfte hava upplysningar och uttalanden, som bort hållas lika hemliga som om de utväxlats mellan fyra ögon, lagts inför offentligheten. De personer, från vilka dessa upplysningar och uttalanden härröra, och de, vilkas personliga förhållanden i dem avhandlas, kunna i följd härav utsättas för efterverkningar av säkerhetstjänstens ingripanden, som de bort vara tryggade emot. Vi hava därför i anledning av beslutet om utredningens publicering ansett anmälan jämlikt § 107 regeringsformen böra göras mot föredraganden, statsrådet Mossberg.»

XI.

av herrar *Jones Erik Andersson, Herlitz, Björck, Bror Nilsson, Thorell, Nolin, Dickson och Larsson* i Stockholm, som anfört följande:

»I sin till 1946 års riksdag avgivna berättelse ansågo sig riksdagens år 1945 församlade revisorer böra under fjärde huvudtiteln, försvarsdepartementet, § 4, 'Förening av statstjänst med visst uppdrag' bringa till riksdagens kännedom att generaldirektören och chefen för krigsmaterielverket S. A. E. Ödeen på förfrågan av revisorerna meddelat, att Ödeens ingenjörbyrå aktiebolag i Stockholm, i vilken firma Ödeen innehade aktiemajoriteten och med Kungl. Maj:ts år 1944 givna tillstånd vore sakkunnig, i förekommande fall vore oförhindrat att mottaga uppdrag från leverantörer till krigsmaterielverket.

Statsutskottet, till vars förberedande behandling revisorernas berättelse hänvisats, anförde i sitt däröver avgivna utlåtande, att såsom särskilt betänklig syntes den av Ödeen för revisorerna tillkännagivna ståndpunkten böra karakteriseras, att det bolag, i vilket Ödeen ägde aktiemajoriteten och från vilket en betydande del av hans inkomst härflöte, vore oförhindrat mottaga uppdrag jämväl från krigsmaterielverkets leverantörer. Frågan om tillstånd för Ödeen att åtaga sig uppdrag vid sidan av sin statstjänst borde därför upptagas till förnyad prövning, för vilket ändamål utskottet hemställde att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte tillkännagiva vad utskottet anfört. I skrivelse den 11 juni 1946 (nr 212) anslöt sig riksdagen till vad utskottet anfört samt uttalade, att frågan om tillstånd för Ödeen att åtaga sig uppdrag vid sidan av sin statstjänst borde upptagas till förnyad prövning.

Under erinran om vad revisorerna uttalat och riksdagens skrivelse i ärendet samt med påpekande av att några Kungl. Maj:ts åtgärder i anledning härav icke kommit till offentligheten riktades den 10 oktober 1946 i första kammaren en interpellation till statsrådet och chefen för försvarsdepartementet, vari interpellanten bl. a. frågade huruvida i enlighet med riksdagens önskan frågan om tillstånd för generaldirektören Ödeen att åtaga sig uppdrag vid sidan sin statstjänst komme att upptagas till förnyad prövning.

I sitt svar härfpå den 30 oktober uttalade statsrådet Vougt beträffande här berörda spörsmål:

Interpellantens tredje fråga avser huruvida jag har för avsikt att till förnyad prövning upptaga frågan om tillstånd för generaldirektören Ödeen att åtaga sig uppdrag vid sidan av tjänsten, nämligen att vara sakkunnig hos Ödeens ingenjörbyrås aktiebolag, i vilket företag generaldirektören Ödeen har aktiemajoriteten. En framställning från honom om tillstånd att åtaga sig detta uppdrag bifölls den 9 juni 1944 av Kungl. Maj:t på statsrådet Ewerlöfs föredragning. Bolaget har till ändamål att idka konsulterande ingenjörverksamhet ävensom annan därmed förenlig verksamhet. Ödeen har för några år sedan avsagt sig uppdraget såsom ledamot i bolagsstyrelsen.

Riksdagens revisorer ha i sin senaste berättelse bringat denna förening av statstjänst med enskilt uppdrag till riksdagens kännedom, och riksdagen har i anledning därav anför, att vad i ärendet förekommit otvetydigt givit vid handen, att denna tillståndsfråga borde upptagas till förnyad prövning. De betänkligheter mot förening av enskilt uppdrag med statstjänst, som föranlett riksdagen att till behandling upptaga denna fråga, torde hänföra sig dels därtill att leverantörer till krigsmaterielverket kunna tänkas ifrågakomma såsom kunder i ingenjörbyrån, vilket med hänsyn till generaldirektören Ödeens intressegemenskap med byrån kunde vålla komplikationer, dels därtill att sakkunniguppdraget kunde ta för stor del av tiden i anspråk till förfång för statstjänsten.

Det faller sig givetvis svårt och är ej heller lämpligt eller behövt att i ett fall som det föreliggande, då fråga är om en ämbetsmans enskilda förhållanden, gå närmare in på detaljer i detta sammanhang. Allmänt anser jag mig dock böra framhålla följande. Att en sådan förening av enskild verksamhet med statstjänst, varom här är fråga, i undantagsfall medges, är oundvikligt, och dylika fall ha också tidigare förekommit. Vissa statstjänster äro nämligen av den art att de böra beklädas av personer med teknisk, industriell eller merkantil erfarenhet. Det är ur statsnyttans synpunkt av den största vikt att så sker. Sådana tjänster måste i viss utsträckning rekry-

teras bland näringslivets män. Att dessa ibland icke vilja helt släppa sin kontakt med yrkesverksamheten är förklarligt; bland annat måste de ha ett naturligt och starkt intresse av att trygga sina utkomstmöjligheter i händelse av statstjänstens upphörande. När staten för viktiga befattningar har behov av att förvärva kvalificerade yrkesmän, har staten följaktligen stundom acceptera förhållanden av här antydd art. Så har i det föreliggande fallet skett, och regeringen har sedermera icke funnit anledning till ändrat ställningstagande. Vid den prövning regeringen ägnat frågan har icke kunnat påvisas, att några komplikationer eller olägenheter av den art som i det föregående angivits uppkommit, och regeringen har därför icke funnit anledning föreligga att företaga någon särskild åtgärd på grund av riksdagens anmälan.

Med anledning av vad som förekommit ingav Ödeen till statsrådet Vougt en den 28 december 1946 dagtecknad skrift av följande innehåll:

I anledning av 1945 års riksdagsrevisorers anmärkningar mot mitt privatuppdrag såsom sakkunnig åt Ödeens ingenjörbyrå AB och därav föranledd riksdagsdebatt och presspolemik, har jag vid flera tillfällen såväl i skrivelser som vid personliga samtal med herr statsrådet haft tillfälle framhålla, dels att min befattning med ifrågavarande uppdrag — som inskränkt sig till kvalificerat tekniskt utrednings- och skissarbete samt annat idéarbete rörande projektering av industrianläggningar — icke inkräktat på min statstjänst, dels att uppdrag av denna karaktär som av bolaget i fråga utförts, ehuru var för sig omfattande, till antalet varit ytterst ringa och dels slutligen att bolaget ej under den tid jag varit chef för krigsmaterielverket mottagit uppdrag från industriföretag, som kunnat anses som leverantörer till krigsmaterielverket.

För att jämväl för framtiden undanröja möjligheten av att bolaget åtager sig uppdrag av denna art, har jag i betraktande av att jag icke handhar bolagets ledning och således ej har att träffa uppgörelser om uppdrag, funnit det lämpligt att på extra bolagsstämma den 28 dennes beslut fattades, att i detta hänseende binda företagets ledning genom föreskrift, att frågan om avtal med industriföretag gällande uppdrag att projektera industrianläggningar skall underställas bolagsstämman, där jag såsom huvudaktieägare kan utöva bestämmanderätt. Jag bilägger avskrift av protokollet från ifrågavarande bolagsstämma. Samtidigt förklarar jag, att jag i fråga om dylika avtal, som kunna komma att underställas bolagsstämman, så länge jag samtidigt med min nuvarande statstjänst innehar aktiemajoriteten i bolaget, icke kommer att lämna mitt medgivande till mottagande av dylikt uppdrag från industriföretag, som kan anses som leverantör till krigsmaterielverket eller eljest icke bör ifrågakomma med hänsyn till min statstjänst. I de fall där tveksamhet kan komma att råda i detta hänseende, kommer jag att tillåta mig att innan jag tar ställning, upptaga frågan med statsrådet och chefen för försvarsdepartementet.

Efter gemensam beredning inom försvars- och finansdepartementen anmäldes ärendet i konselj den 3 januari 1947.

Kungl. Maj:t fann därvid, på föredragning och hemställan av chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Vougt, vad i ärendet förekommit icke föranleda någon Kungl. Maj:ts särskilda åtgärd.

Det synes oss anmärkningsvärt, att statsrådet och chefen för försvarsdepartementet uraktlåtitt att förr än i januari 1947 vidtaga åtgärder i anledning

av riksdagens ovan berörda framställning. Denna uraktlåtenhet innebar icke allenast ett i och för sig beklagligt uppskov med frågans behandling. Den får sin rätta belysning genom statsrådets i interpellationsdebatten den 30 oktober 1946 avgivna förklaring, att regeringen icke funnit anledning till ändrat ställningstagande, att inga komplikationer eller olägenheter av den art, varom det varit fråga, uppkommit och att regeringen därför icke funnit anledning att företaga någon särskild åtgärd på grund av riksdagens anmälan. Den ståndpunkt statsrådet här i strid med riksdagens bestämt uttalade mening intog var enligt vår mening ohållbar. Att sedermera, under intryck av de meningar som i nämnda interpellationsdebatt kommo till uttryck, ett arrangemang vidtagits som synes undånroja de väsentliga olägenheterna i den av riksdagen klandrade anordningen kan icke fritaga statsrådet från ansvaret för hans uraktlåtenhet att tidigare ingripa. I anledning härav ha vi ansett anmälan enligt 107 § regeringsformen böra göras mot föredragande departementschefen statsrådet Vougt.»

XII.

(Protokoll över socialärenden den 27 september 1946)

av herrar *Jones Erik Andersson, Herlitz, John Gustavson, Englund, Petersson* i Norregård, *Nolin, Kyling, Dickson* och *Larsson* i Stockholm, som anfört följande:

»Enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 12 juli 1946 tillkallade statsrådet Mossberg samma dag fem sakkunniga att inom socialdepartementet biträda vid handläggningen av frågor angående sysselsättande av utländsk arbetskraft. Då denna beredning den 6 augusti 1946 höll sitt första sammanträde, förelåg enligt uppgift från socialdepartementet en förfrågan från 'ministeriets för den konstituerande församlingen kommission för arbetsfrågor' i Italien rörande möjligheterna för italienska arbetare att erhålla arbete i Sverige. Inhämtade uppgifter gävo vid handen, att man från italiensk sida vore intresserad av att medverka till en utvandring i viss omfattning av specialarbetare från de norditalienska industriområdena till Sverige. I en den 24 augusti 1946 daterad promemoria meddelade beredningen statsrådet Mossberg de upplysningar om hithörande frågor, som kunnat inhämtas i Sverige, liksom även resultat av vissa ytterligare preliminära utredningar.

Beredningen hemställde vidare under hand hos statsrådet Mossberg, att en delegation måtte utses med uppdrag att i Italien inleda officiella förhandlingar angående arbetskraftsfrågan med vederbörande italienska myndigheter och organisationer. Med anledning av nämnda hemställan beslöt Kungl. Maj:t å statsrådet Mossbergs föredragning den 27 september 1946 att medgiva ordföranden i beredningen för utländsk arbetskraft direktören F. Thunborg, ledamoten i beredningen riksdagsmannen K. J. Olsson, suppleanten för ledamot i beredningen förste sekreteraren G. Wahlberg samt experterna åt

beredningen verkmästaren R. Gustafsson, ingenjören G. Ingelman, byråchefen G. Lindencrona och redaktören A. Stenbom att under högst femton dagar, resdagarna oräknade, under september och oktober 1946 företaga en resa till Italien för att på olika platser därstädes förhandla med italienska myndigheter och organisationer angående förutsättningarna för sysselsättande i Sverige av italienska arbetare.

Resan till och från Italien skulle enligt samma beslut få företagas med för ändamålet beställt extra flygplan.

Riksdagsman Olsson var förhindrad att delta i resan, varför delegationen kom att bestå av sex personer. Den avreste från Stockholm med hos Aerotransport extra beställt flygplan söndagen den 29 september och ankom till Rom måndagen den 30 september efter att ha övernattat i Genève. Under tiden 1—5 oktober förde delegationen förhandlingar med italienska myndigheter och organisationer i Rom. Lördagen den 5 oktober lämnade delegationen Rom och reste till Norditalien, där nio industriföretag besöktes på skilda platser. Då Aerotransport icke kunde tillhandahålla ett extra flygplan även för återresan, skedde denna med tåg från Milano till Genève lördagen den 12 oktober och därifrån med ordinarie flyg till Stockholm måndagen den 14 oktober 1946.

Kostnaderna för delegationens resa ha — enligt en till konstitutionsutskottet efter framställning hos vederbörande statsråd lämnad redogörelse, under tecknad Folke Thunborg — uppgått till:

'Traktamenten (15 × 43: — × 6 + 2 × 23: — + 4 × 20: —)	3 996: —
Resa med extra flygplan Stockholm—Rom	19 834: 27
Resa med buss och tåg Rom—Genova—Turin—Milano—Genève . .	313: 20
Resa med ordinarie flygplan Genève—Stockholm	2 338: 80
	Summa kronor 26 482: 27.'

Herr Thunborg har i redogörelsen vidare framhållit:

'Som en jämförelse kan nämnas, att om resan Rom—Stockholm och åter skulle företagits enligt de av AB Aerotransport först uppgivna förutsättningarna, d. v. s. med extra plan i båda riktningarna men med överskjutande antal platser bookade för andra passagerare, skulle kostnaden ha blivit 20 000 kronor plus traktamenten 3 996 kronor eller tillhoppa 23 996 kronor och med ordinarie flygplan i båda riktningarna 9 204 kronor¹ plus traktamenten 3 996 kronor eller tillhoppa 13 200 kronor, till vilka belopp skulle komma utgifter för resor inom Italien.'

Enligt av statskontoret till utskottet lämnade uppgifter skulle flygresan Stockholm—Rom med extraplan enligt den 22 oktober och 19 december daterade räkningar från Aerotransport kosta 24 834: 27 kr., d. v. s. 25 000 kr. med avdrag av 165: 73 för en passagerare å sträckan Genève—Rom. I brev av den 6 mars 1947 underrättade emellertid Thunborg statskontoret, att Aerotransport efter förhandlingar medgivit en reducering av 5 000 kr.

¹ Från summan 9 204 kr. bör dragas den 10 % rabatt, som flygbolagen bevilja för inom två månader företagen tur- och returresa; delegationens kostnader för denna färdväg skulle alltså uppgått till 8 284 kr. Den ordinarie flyglinjen Stockholm—Rom trafikeras emellertid vid denna tid med relativt glesa turer och var starkt anlitad. (*Reservanternas anm.*)

Till jämförelse med här redovisade kostnader har från statens järnvägars resebyrå inhämtats följande uppgifter om kostnaderna för resa till och från Rom över Genève med ordinarie flygplan och tåg. (Vid dåvarande tidpunkt var clearingkursen 100 lire = 3: 60 svenska kronor.)

Resa med ordinarie flygplan Stockholm—Genève	2 338: 80
» » tåg Genève—Rom (I klass; sovvagn Milano—Rom)	1 773: 75
» » buss och tåg Rom—Genua—Turin—Milano—Genève ..	313: 20
» » ordinarie flygplan Genève—Stockholm	2 338: 80
	<hr/>
Summa kronor	6 764: 55
Härtill läggas traktamentena	3 996: —
	<hr/>
	10 760: 55
Avgår 10 % rabatt å flygbiljetterna (tur och retur inom två mån.) —	468: —
	<hr/>
Summa kronor	10 292: 55.

Enligt vad från Aerotransport inhämtats, hade vid den tidpunkt, då delegationens extraplan beställdes, sex platser kunnat ställas till förfogande i det ordinarie planet Stockholm—Genève den 3 oktober.

Såsom framgår av den lämnade redogörelsen, innebär Kungl. Maj:ts ovan anförda beslut bemyndigande för arbetskraftsdelegationen att resa såväl till som från Rom med särskilt beställt flygplan.

Delegationen använde sig av detta bemyndigande för resan till Rom, medan däremot för hemresan någon möjlighet till motsvarande färd sätt icke förelåg. Kostnaderna för resan ha i trots härav blivit betydande och överstiga väsentligt de kostnader, som skulle ha uppstått, därest delegationen även för resan till Rom använt sig av ordinarie trafikmedel.

Enligt vår mening överensstämmer det färd sätt, som Kungl. Maj:t bemyndigat delegationen använda, icke med den princip som kommit till uttryck i allmänna resereglementets anvisning till förrättningsman att begagna sig av 'den väg och det färd sätt, som med avseende å resans ändamål samt för åstadkommande av minsta sammanlagda rese- och traktamentskostnad eller eljest' är 'lämpligast.' Resereglementet gäller visserligen endast resor inom landet, men det är självfallet, att motsvarande grundsats bör tillämpas även vid utländska resor. Ett användande av ordinarie trafikvägar hade väl för bortresan kunnat medföra några dagars försening, men olägenheten härav synes icke kunna ha varit alltför betydande. Vad hemresan angår läser något skäl att medgiva extraplan överhuvud taget icke gärna kunna ha förelägit.

Enligt vad genom utskottet inhämtats, har något bemyndigande av motsvarande innebörd icke av Kungl. Maj:t under granskningsåret lämnats.

Med hänvisning till vad vi här anförut ha vi ansett att utskottet bort göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot föredraganden, statsrådet Mossberg.»

XIII.

(Protokoll över kommunikationsärenden den 8 november 1946 och den 21 mars 1947.)

av herrar *Herlitz, John Gustavson, Englund, Nolin, Kyling, Dickson* och *Larsson* i Stockholm, som anfört följande:

»I november 1945 ledigförklarades en förrådsförmansbefattning vid statens järnvägars förrådsavdelning i X. Såsom sökande till befattningen anmälde sig bl. a. maskinbiträdet A., trafikbiträdet B., maskinbiträdet C. och trafikbiträdet D.

Vid sammanträde i anledning härav inför förrådsintendenten i X. den 26 november med de s. k. förorddsfullmäktige för förrådsförmans- resp. förrådsvaktsgruppen i X. meddelade förrådsintendenten, att sökanden A. icke kunde ifrågakomma, då han icke ägde de förutsättningar, som fordrades. Intendenten ämnade föreslå trafikbiträdet B., vilket förslag förorddsfullmäktige, t. f. förrådsmästaren, förrådsförmannen E. och förrådsvakten F., utan erinran biträdde. Den 27 november översände förrådsintendenten sitt förslag till järnvägsstyrelsen, över vilket förslag maskinbiträdet A. den 27 december s. å. besvårade sig. På grund av att besvären icke ingivits i laga tid kunde de emellertid icke upptagas till prövning.

Den 15 januari 1946 hemställde personalgruppen vid huvudförrådet i X. i skrivelse till förrådsdirektören i järnvägsstyrelsen, att denna måtte föranstalta om undersökning rörande förhållandet mellan befäl och personal vid förrådet i X., bl. a. i syfte att få klarhet i viss kritik mot B., vilken som vikarie upprätthölle den sökta förrådsförmanstjänsten. Vid sammanträde inför förrådsdirektören i järnvägsstyrelsen, vilket tillkommit på begäran av ombud från järnvägsmannaförbundet, preciserades kritiken mot B. Han vore olämplig för ifrågavarande befattning, emedan övriga underordnade tjänstemän vid förrådet vore ogynnsamt inställda till honom. Orsaken härtill vore framför allt, att B. åren 1933—34 varit ansluten till ett nationalsocialistiskt parti.

Den 15 februari 1946 meddelade förrådsintendenten i X. till förrådsdirektören i järnvägsstyrelsen, att den 10 februari en deputation bestående av en representant för avd. 00 järnvägsmannaförbundet, e. o. stationskarlen G., trafikbiträdet M. och förrådsvakten H. infunnit sig hos honom och framfört muntliga klagomål över att B., som visat sympati för nazismen och varit medlem av ett nationalsocialistiskt parti, tilldelats vikariatet på ifrågavarande förrådsförmansbefattning. Personalen skulle på grund härav ha känt sig obehagligt berörd, och anhöll man därför, att vikariatet för B. måtte upphöra och i stället tilldelas trafikbiträdet I. (fader till ovannämnda förrådsvakten H.). Då förrådsintendenten fann kritiken mot B. vag och obestyrkt, meddelade han deputationen, att han icke funne anledning att upphäva B:s vikariatsförordnande.

På huvudförrådet i X. hölls därefter den 27 februari 1946 sammanträde med befäl och personal, där i förenämnda skrivelse av den 15 januari 1946

angivna spörsmål behandlades. Vid sammanträdet närvaro från den underordnade personalen bl. a. maskinbiträdena A. och C., trafikbiträdena B. och D. samt förrådsvakten H.

Kritik framfördes därvid mot B. Han åtnjöte icke sina kamraters förtroende på grund av att han tidigare tillhört ett nationalsocialistiskt parti, senare fällt nazistiska yttranden och uppträtt okamratligt. Det hade redan år 1942, då B. utnämndes till trafikbiträde, varit fackföreningens avsikt att ingripa, men man hade avstått härifrån, sedan ännu en trafikbiträdestjänst blivit ledigförklarad vid förrådsavdelningen, vilken tjänst därefter tilldelats trafikbiträdet I. Den senare — som dock ej sökt tjänsten — vore också den tjänsteman, som, enligt fackförbundets mening, alltjämt borde komma i fråga före B. till erhållande av den ledigförklarade förmansbefattningen. Man ville icke bestrida, att B. för det dåvarande kunde vara lämplig att fullgöra tjänsten som förman, men man ville ifrågasätta, huruvida man kunde ha garantier för att denna lämplighet skulle komma att vara bestående även i framtiden. Förrådsintendenten förklarade i anledning härav, att han personligen fått den uppfattningen, att B. ådagalagt en sådan stabilitet i sitt uppträdande, att man kunde förvänta att B. skulle uppträda så även för framtiden. Han hade tidigare förhört sig om B:s lämplighet, men då hade inga erinringar framförts mot denne.

Den 18 mars 1946 konstituerade och förordnade järnvägsstyrelsen B. till förrådsförman fr. o. m. den 1 april s. å. Häröver besvärade sig ovannämnda maskinbiträdet A. Järnvägsstyrelsen, som i anledning härav den 17 april 1946 avgav utlåtande, varvid avstyrkande yttrande bifogades från förrådsintendenten i X., hemställde däri, att besvären icke måtte föranleda någon Kungl. Maj:ts åtgärd. Klaganden ägde enligt styrelsens uppfattning icke de för tjänsten erforderliga kvalifikationerna.

I skrivelse till statsrådet och chefen för kommunikationsdepartementet den 9 april 1946, vilken inkom till kommunikationsdepartementet den 7 maj, anhöll statens järnvägars huvudförråds personalgrupp i X. genom ordföranden förrådsarbetaren J. och förrådsvakten H., att statsrådet måtte vidtaga sådana åtgärder, att järnvägsstyrelsens beslut att utnämna B. måtte upphävas och att befattningen finge stå på förordnande eller vara vikariatstjänst till årets slut för att därigenom bereda maskinbiträdet A. tillfälle att tjänstgöra och visa sin lämplighet för befattningen. Samtidigt inkom till departementet en den 6 maj dagtecknad skrivelse, vari 21 underordnade tjänstemän vid huvudförrådet framburo protest mot B:s utnämning, förmenande att A. i stället borde ifrågakomma på grund av dennes längre anställning vid statens järnvägar. Skrivelsen var bl. a. undertecknad av ordinarie förordsfullmäktigen, maskinbiträdet C., klubbordföranden, förrådsarbetaren J., trafikbiträdet D., förrådsvakten H. och trafikbiträdet I.

I skrivelse till statsrådet och chefen för kommunikationsdepartementet den 19 augusti 1946 anhöll B. att, då besvärsärendet ännu icke vore avgjort och enär detta möjligen kunde tänkas bero på tveksamhet angående hans politiska förflutna, ärendet, om så erfordrades, måtte hänskjutas till den

s. k. bedömningsnämnden. Så skedde också. Nämnden höll i anledning härav den 2 oktober 1946 sammanträde, varvid B. samt tvenne representanter för personalklubben, C. och K., hördes, varefter nämnden i skrivelse till statsrådet och chefen för kommunikationsdepartementet den 19 oktober s. å. avgav följande yttrande:

Genom beslut den 18 mars 1946 av kungl. järnvägsstyrelsen har B. konstituerats till förrådsförmän vid statens järnvägar med placering tills vidare vid huvudförrådet i X. Över sagda beslut ha besvär anförts av maskinbiträdet A. med yrkande att denne före B. måtte ifrågakomma till erhållande av befattningen. Remissen synes ha föranletts av att personalklubben vid statens järnvägars huvudförråd, vilken klubb sorterar under Svenska järnvägsmannaförbundets avdelning nr 00 i X., i skrivelse till herr statsrådet den 9 april 1946 understött nämnda yrkande under åberopande bland annat, att B. tidigare vid olika tillfällen skulle ha ådagalagt nationalsocialistisk inställning. Nämnden har hållit förhör med B., varvid även representanter för personalen närvarit och fått framlägga sina synpunkter. Protokoll däröver bifogas.

Personalen vid huvudförrådet i X. synes i befordringsärendet ha intagit bestämd ståndpunkt mot B. Uppenbarligen är detta i huvudsak föranlett av att man ansett det orättvist, att B. befordrats med förbigående av en i tjänsten flera år äldre kamrat. B:s påstådda nationalsocialistiska sympatier synas närmast ha framdragits såsom ett användbart vapen i befordringsstriden, och det måste betecknas såsom tveksamt, om denna sak överhuvudt skulle berörts, om man ansett B. i fråga om tjänsteålder vara den mest meriterade. Någon verklig personlig motsatsställning mellan personalen och B. föreligger nämligen enligt nämndens uppfattning icke.

Beträffande B:s politiska inställning är det otvivelaktigt, att B. på sin tid visat en påfallande brist på balans och självständighet. Han har under skilda perioder varit både vänstersocialist, syndikalist, nationalsocialist och socialdemokrat. Hans nationalsocialistiska engagement hänförde sig till tiden från våren 1933 till december 1934, då han var ansluten till Furugårdspartiet. Någon djupare insikt rörande partiets strävanden torde B. icke ha haft. B. har sympatier för socialismen och är samtidigt högkyrklig samt har en bestämd inställning mot kommunismen. I samtliga dessa hänseenden trodde han, att Furugårdspartiet företrädde hans intressen. Att han på sin tid av Furugårdspartiet uppställdes såsom kandidat på suppleantplats vid stadsfullmäktigeval i X. torde ha skett utan hans vetskap. B. utgick ur partiet på ett tidigt stadium, enligt hans uppgift närmast beroende på att det började gå upp för honom att nationalsocialismen i Tyskland var inne på vägar, som han icke gillade. Sedan 1935 är B. kollektivansluten till socialdemokratiska partiet och har även anslutit sig individuellt i oktober 1940.

I ärendet ha framdragits ett flertal intermezzon och uttalanden, som skulle tyda på B:s nationalsocialistiska inställning. Med hänsyn till stämningen bland personalen har nämnden gjort sig visst besvär att söka utreda vad som verkligen förekommit och till protokoll anteckna resultaten av utredningen. Det visar sig då till en början, att tidpunkten för de åberopade omständigheternas inträffande är synnerligen oklar; tydligen ligger den dock ganska långt tillbaka. Vidare är det i vissa fall icke på något sätt styrkt, att B. uttalat sig eller handlat på sätt som påstås. I andra fall kunna de åberopade omständigheterna icke tydas som bevis på fortsatt nationalsocialistisk inställning. Där något verkligt påtagligt förekommit är det fråga om rent bagatellartade förhållanden, vilka synas inom kamratkretsen ha överdrivits.

Nämnden finner det sannolikt, att B. ibland blivit ansatt av kamraterna för sin dåvarande eller tidigare anslutning till Furugårdspartiet och att B. i sådana fall bitit ifrån sig på ett sätt, som tyder på en viss galghumor.

Nämnden har icke någon anledning att ifrågasätta annat än att B. såsom innehavare av ifrågavarande befattning skulle visa nationell pålitlighet, vilket är det enda avseende vari nämnden har anledning att yttra sig uti detta befordringsärende.

Genom beslut den 8 november 1946 undanröjde Kungl. Maj:t efter föredragning av statsrådet Nilsson med hänsyn till i målet förekommande omständigheter järnvägsstyrelsens överklagade utnämning, varefter järnvägsstyrelsen fann lämpligast ledigförklara tjänsten till förnyad ansökan.

I anledning av Kungl. Maj:ts beslut hemställde B. den 25 november 1946, att ett rättsligt bindande förhör, ett s. k. A-förhör, för undersökning av den kritik som framförts mot honom måtte komma till stånd. Järnvägsstyrelsen meddelade emellertid i skrivelse den 7 december, som svar härpå, att då i ärendet intet tillkommit, som kunde motivera hållandet av dylikt förhör, framställningen icke föranlett någon järnvägsstyrelsens åtgärd.

Den 28 december upprättade förrådsintendenten i X. nytt tjänsteförslag, vilket upptog trafikbiträdena B., I. och förrådsvakten L. i nu nämnd ordning, de två sistnämnda nya sökande. Maskinbiträdet A., vilken även nu sökt tjänsten, ansågs ej heller denna gång böra erhålla förslagsrum, enär han icke besutte de för befattningen nödiga kvalifikationerna. Förordsfullmäktige, ordinarie fullmäktigen maskinbiträdet C. och tillkallade förrådsförmannen E., förklarade endast trafikbiträdet I. och förrådsvakten F. lämpliga, därav I. i första rummet.

Den 22 januari 1947 förordnade järnvägsstyrelsen I. till innehavare av tjänsten, vilket beslut den 5 februari överklagades av B. Järnvägsstyrelsen, som anbefalldes avge utlåtande över besvären, anförde den 25 februari, sedan förrådsintendenten i X. tillstyrkt bifall till desamma, att styrelsen till fullo vidhöll sitt uttalande av den 12 augusti 1942 rörande nu utnämnde I:s då anförda besvär över styrelsens beslut den 2 juli s. å., att konstituera och förordna klaganden B. att vara trafikbiträde vid huvudförrådet i X. Styrelsen hade då, i beaktande av B:s större skicklighet och förtjänst, till Kungl. Maj:t hemställt, att I:s besvär icke måtte föranleda någon åtgärd. Styrelsen anförde därefter:

Under den tid som förflutit sedan järnvägsstyrelsen avgav detta utlåtande har icke något sådant förhållande inträffat, som föranleder styrelsen till att frångå sitt då gjorda uttalande om klaganden B:s och den utnämnde I:s inbördes ordningsföljd i fråga om förtjänst och skicklighet även vad avser den förrådsförmanstjänst varom nu är fråga. Styrelsen anser sålunda att klaganden B. bort framför I. utnämnas till förrådsförmanstjänsten.

Enär Eders Kungl. Maj:t den 8 november 1946 undanröjt järnvägsstyrelsens beslut den 18 mars 1946 att till den förrådsförmanstjänst, varom nu är fråga, utnämna B., har järnvägsstyrelsen funnit sig vara förhindrad att i samma befordringsärende ånyo utnämna B.

Tidigare — den 22 januari — hade Svenska järnvägsmannaförbundets avdelning nr 00 i skrivelse till statsrådet och chefen för kommunikationsdepar-

tementet hemställt, att B:s besvär, på grund av hans politiska förflutna, ej måtte föranleda någon åtgärd.

Sedan B. den 7 mars inkommit med påminnelser föredrogs ärendet i konselj den 21 mars 1947.

Kungl. Maj:t fann därvid på föredragning och hemställan av chefen för kommunikationsdepartementet, statsrådet Nilsson, besvärerna icke föranleda någon ändring i järnvägsstyrelsens överklagade beslut.

Som av ovanstående redogörelse framgår har trafikbiträdet B. vid S. J. vid trenne tillfällen — 1942, då utnämningen till trafikbiträde skedde, 1946 vid konstituerandet till förrådsförman och 1947, då B. besvärade sig över I:s utnämning på den av B. tidigare innehavda förmanstjänsten — av såväl förrådsintendenten i X. som järnvägsstyrelsen ansetts vara den i olika avseenden bäst meriterade till såväl trafikbiträdes- som förrådsförmanstjänsten. Även förordsfullmäktige ha vid uppgörande av förslag till tjänsten i november 1945 ej haft något att erinra mot B:s lämplighet. Först sedan kritik av politisk natur framförts mot B. och tjänsten, efter Kungl. Maj:ts beslut i november 1946 att undanröja järnvägsstyrelsens utnämning, ånyo ledigförklarats, ansågs B. av fullmäktige icke böra ifrågakomma. B:s påstådda nationalsocialistiska sympatier ha därvid framdragits såsom ett vapen i befordringsstriden. Emellertid har B. sedan 1935 varit kollektivt ansluten till socialdemokratiska partiet och sedan oktober 1940 — under den tyska nationalsocialismens största maktutveckling — även individuellt ansluten till samma parti. Bedömningsnämnden har ej heller, efter grundlig utredning av B:s allmänna inställning och av de mot honom framförda anmärkningarna, funnit anledning ifrågasätta annat än att B. såsom innehavare av förrådsförmanstjänsten skulle visa nationell pålitlighet. Föredragande departementschefen synes dock ha tagit mindre hänsyn till bedömningsnämndens uttalanden än till de framställningar som ingivits av personalsammanslutningar och enskilda personer, av vilka en del varit medsökande till B. Härigenom har enligt vår uppfattning den i regeringsformen § 28 fastslagna allmänna principen om 'förtjänst och skicklighet' såsom enda befordringsgrund blivit åsidosatt i ifrågavarande besvärsmål. Vi ha därför ansett att anmälan enligt § 107 regeringsformen bort göras mot föredragande departementschefen, statsrådet Nilsson.»

XIV.

(Protokoll över finansärenden den 3 januari 1947.)

av herr *Herlitz*, som anfört följande:

»Sedan riksdagen godkänt de huvudsakliga riktlinjer för den statliga avtalsorganisationens utbyggnad, som uppdragits i propositionen nr 311 vid 1946 års riksdag, beslöt Kungl. Maj:t den 3 januari 1947 på statsrådet Wigforss' föredragning efter gemensam beredning med finans-, försvars- och

kommunikationsdepartementen förordna, att för handläggning av kollektivavtalsfrågor berörande statsanställd arbetarpersonal skulle inrättas en särskild nämnd under benämningen statens avtalsnämnd. Tillika förordnades förbundsordföranden J. Lingman att tills vidare till och med den 30 juni 1947 vara ordförande i statens avtalsnämnd, med skyldighet för Lingman att dels under samma tid i enlighet med särskilt meddelade förordnanden vara ordförande i försvarets och kommunikationsverkens avtalsnämnder, dels ock inom finansdepartementet biträda med utarbetandet av erforderliga föreskrifter rörande den statliga avtalsnämndsinstitutionens organisation och därmed sammanhängande frågor.

Samma dag uppdrog Kungl. Maj:t på föredragning av statsråden Nilsson och Vougt åt ordföranden i statens avtalsnämnd att samtidigt vara ordförande i kommunikationsverkens respektive försvarets avtalsnämnder, vilka tills vidare under arbetet med planeringen av organisationens utbyggnad fortsätta sin verksamhet i enlighet med tidigare meddelade föreskrifter.

Lingman har i ett tiotal år varit befattningshavare i järnvägsmannaförbundet, först såsom ombudsman, därefter (sedan 1946) såsom förste förbundsordförande.

Definitiva riktlinjer för den statliga avtalsorganisationens uppbyggnad hava, såsom framgår av propositionerna 311/1946 och 138/1947 ännu icke blivit uppdragna. Klart är emellertid, att hithörande organ skola hava att föra förhandlingar med den kollektivanställda personalen, att de på viktiga områden hava att träffa avgöranden å statens vägnar beträffande denna personals avlöningsförhållanden, och att de även i övrigt, där de fungera endast som rådgivare åt de ansvariga myndigheterna, äro avsedda att utöva ett betydande inflytande på dessa förhållandens gestaltning. Det är uppenbart av den största betydelse, att i denna verksamhet statens intressen bliva med skicklighet och kraft tillvaratagna. Från skilda håll vitsordas, att den av Kungl. Maj:t utsedde ordföranden äger framstående skicklighet. Det inger likväl betänkligheter, att till detta uppdrag utsetts en person, som i sin förut utövade verksamhet haft till uppgift att gentemot staten tillvarataga de anställdas intressen. Särskilt är härvid att iakttaga, att forna uppdragsgivare utgöra en väsentlig del av de arbetargrupper med vilka han har att i sin nya ställning förhandla. Avtalsnämndens ordförande ställes härmed i konfliktlägen jämförliga med dem som man på andra områden av förvaltningen är angelägen att undvika särskilt genom regler om jäv. Med hänsyn härtill har jag ansett att utskottet bort göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen, statsrådet Wigforss.»